

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK

f ü z e t e k

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)

az Erdélyi Örmény Gyökerek
Kulturális Egyesület
havonta megjelenő kiadványa
XIII. évfolyam 153. szám
2009. november

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor
– hívtottan és hívatlanul – mindenkit szeretettel vár
a Budapest V., Semmelweis utca 1–3. I. emeleti Bartók terembe

Saragán-gondolatok

„Mi, papok és hívők, kérünk Téged irgalmas Urunk, a hitben elhunytakkal együtt fogadj be minket, ugyanazt remélőket a mennyei Jeruzsálem városába, ahol az igazak összegyűlnek, hogy mindig velük dicsőítsük a Szentháromság három személyét. A mennyei Jeruzsálemben, az angyalok lakóhelyén, ahol Hénoch és Illés élnek megöregedve, galamb alakban az édeni kertben méltóképpen megdicsőülve: irgalmas Urunk, irgalmazz elhunytjaink lelkének.”

Duha László fafaragása

Szimbolikus képekkel van tele a halotti szertartás eme saragánja. A mennyei Jeruzsálem kétszer is szerepel. Az ószövetségi Hénoch és Illés a bibliai történeteik szerint testestül ragadtattak a mennybe, a feltámadás előképei. Megöregedtek, de ez úgy értendő: az idő elmúlt. A galamb alak a Szentlélekre utal s egyben a megújulást is jelenti. Könyörögésünk arra irányul, mi is velük legyünk.

Dr. Sasvári László

*Lapunk az interneten: a www.magyarormeny.hu honlapon is olvasható.
Elektronikus levélcímünk (e-mail): magyar.ormeny@t-online.hu*

Béres L. Attila

Vallomások a forradalom négyrészes filmjéről

A Magyarok Házában egy didergős, a közelgő telet beharangozó délutánon, az egy héttel azelőtti nyár melegét már alig őrző hűvös Bartók teremben emlékezett a magyar forradalomra a Fővárosi Örmény Klub közönsége. A klub háziasszonya, *dr. Issekutz Sarolta*, a rendező Budapest Főváros II. ker. Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke köszöntötte a Mi így készülünk '56 ünnepére című műsorra érkezettek, ismertette a következő hetek programjait, majd azokat is felkészítette *Jelenczki István*: „*Népek Krisztusa, Magyarország*” 1956 filmjére (a film moziban nem látható), akik nem látták a szeptemberi klub-délutánon vetített első és második részt. A folytatás, a III. rész, *A kádári ellenforradalom*, valamint a IV. rész, *az Elárult forradalom* a szeptemberben látott részeknél is nagyobb sikert aratott. A tapsból jutott a film készítőjének is, aki a vetítés után készséggel válaszolt a klub háziasszonyának kérdéseire.

Jelenczki István néhány eseményt elevenített fel, amely „hazugságtenger közepén”, a filmkészítés előtt arra vezette, hogy a dicső forradalom és szabadságharc történetét megismerje. A hetvenes években találkozott először Nyugat-Európából behozott 56-os irodalommal. Döbbenet olvasta a forradalom eseményeit, amelyeket másként tanítottak az iskolában. Évekig

Jelenczki István

ott motoszkált benne, hogy az igaz történetet tovább kell adnia. A rendszerváltás után elérhetővé váltak a tanulmánykötetek, de a mai napig maradtak sötét foltok a forradalom és szabadságharc történetében. Számos dokumentumhoz a KGB, a CIA, vagy a közel-keleti állam titkosszolgálatának levéltáraiban a filmekben megszólaló kiváló történészek sem juthattak, juthatnak hozzá.

A film az 1956-os forradalom és szabadságharc eddig feltárt hiteles története.

Jelenczki István tizennyolc éves kora óta (képző)művészettel foglalkozik. Elmondta, hogy a filmkészítés teljes embert kívánt, napi tizennyolc-húsz órát dolgozik. Megkapta a lehetőséget az élettől és megpróbálja betölteni határait, és a művészetek különböző területein igyekszik megmenteni, megtartani és továbbadni azt a tudást, amellyel minden magyar

ember kell, hogy rendelkezzen.

A film elkészítéséhez a „lökést” a kiskunmajsai 56-os múzeum megnyitása szolgáltatta. *Jelenczki István* hangsúlyozta, botrány és gyalázat, hogy ez az egyetlen múzeum, amely az 1956-os magyar forradalomnak és szabadságharcnak emléket állított. Közadakozásból. Egyetlenegy kormány sem támogatta, támogatja.

Az összevetés, a tapasztalat indította el a film létrehozására, hogy mindazt

a hazugságot, és mindazt az igazságot megpróbálja a maga színeivel, eszközeivel megfogalmazni és átadni, amit a kor elhallgatott. A sors képtelensége, hogy Pongrátz Gergely – mielőtt a pályázatra kapott pénzt *Jelenczki István*nak átadhatta volna –, „elköltözött” bajtársai közé.

Megtudtuk azt is, hogy a forradalom idején *Jelenczki István* még kisgyermek volt, később apja egyetlen történetet mondott el neki 56-ról.

– A Dohány utcában laktunk, és a Híradó mozinál megállt egy szovjet tank – emlékezett a film készítője. – Hajnalban gyerekek, asszonyok és idősek álltak sorba kenyérért. A szovjet tank a kenyérért sorban állók közé lőtt. Most már én is tudom, hogy miért nem me-

sélt mást apám, akkor gyerekként nem tudtam. A film forgatása közben – 2006-ban – is volt két felkért szereplő, akik egy nappal a felvétel előtt közölték: „Zsigereinkben érezzük a Rákosi rendszert.” Nagyon sajnáltam őket, hogy visszaléptek, de megértettem és elfogadtam döntésüket.

Terveiről is beszélt *Jelenczki István*: megtudtuk, hogy az elrabolt nemzeti vagyonról készült filmjét az Angelus Bt. hamarosan bemutatja az Uránia filmszínházban a *Háború a nemzet ellen* címmel.

A beszélgetés végén a klub háziasszonya erdélyi örmény ajándékkal köszönte meg *Jelenczki István*nak a beszélgetést, majd a közönség dedikáltathatta a rendezővel a filmalkotásait.

Fővárosi Örmény Klub

2009. november 19. (csütörtök), 17 óra

Magyarok Háza, Budapest V., Semmelweis u. 1–3., I. emeleti Bartók terem

Műsor

Köszöntőt mond: *Harmath Kálmán*,
Újbuda Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnöke

Közreműködik: *Fogolyán Kristóf*
zeneszerző, fuvolaművész

Honolulu: „Messze az óhazától – máshol is élnek még örmények”

Filmvetítés: A Polynesia Kulturális Központ bemutatkozó előadása
(DVD, 45 perc)

A műsort követő vendéglátás ételkülönlegességeit *Enikő (Dr. Keszy-Harmath Péterné)* készíti.

Rendezői: Budapest XI. ker., Újbuda Örmény Kisebbségi Önkormányzat
Támogató: Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
és a Fővárosi Örmény Önkormányzat

Raduj Klára

Erdély-járás felsőfokon

(3., befejező rész)

A hatodik nap: Székelyvarság – Segesvár – Erzsébetváros – Tordaszent-lászló

A búcsú nem volt könnyű, hanem könnyes, de be kellett kapcsolni az „*integetőgépet*”. Érzéseinket, élményünket minden további szó helyett elmondja Wass Albert: *Szent a falu* című verse:

*Két emberfajta él, az egyik / önmaga elől elmenekszik,
a másikhoz nem ér a lárma, / mert elrejtőzik önmagába.
Az egyik élete malom: / mindent felőrlő izgalom.
Rohan, s az élet fut vele, / pénzcsőrgető kacér zene
kíséri éjjelét, nappalát, / s agyába őrlő vad dalát.
Izítja egyre a kohót, / és épít felhőkarcolat,
és épít büszke tornyokat, / és szédít messze ormokat /
(telefon, autó, lift, vonat).
S az élet mégis elrohan: / mit ér a szikratávíró,
mit ér a tőzsde, rádió, / a gép-órjások mind mit érnek?
Az érctraverzek égisz érnék, / a reklámfények égisz érnék,
a villanydrótok égisz érnék, / az Istenig föl mégsem érnék
a gyertyák mégis tövig égnék.
A másik élete: falu. / Nádfelelű. Meszelt falú.
A két szeme két tiszta ablak: / reggeltől-estig nyitva vannak.
Vagy felnéznek a fényes égre, / vagy mindkettő a rétre
néz le,
s körös-körül oly halk a béke / mint messzi csermelyek
zenéje.
S bárhogy forogjon a világ: / a réten mindig lesz virág.
És harsoghat a dáridó, / s épülhet sok száz emelet:
itt él tovább a szeretet / és Isten jár a kert alatt.
A falu mindig megmarad, / a falu mindig egy marad: /
a falu mindig szent marad!*

Útközben újra sok információval gazdagodtunk. Megtudtuk, hogy Székelyudvarhelyen van eltemetve Csanády György, a Székely Himnusz szövegének szerzője. (Zenéjét Mihalik Kálmán szerezte.)

Hallhattunk a fehéregyházi csatáról, ahol Bem tábornok 4000 fős serege megütközött az oroszok 18 000 fős seregeivel. Az első lövések nyomán halálos találat érte Szkarjatyint, Lüdersz 5. hadtestének tábori főnökét. Egymás után rohamoztak a honvédek, de a sokszoros túlerő elleni küzdelem felmorzsolta

erejüket és menekülésre kényszerítette őket. Felbomlott a csatarend, mindenki menekült, közöttük volt Petőfi Sándor is, aki feltehetőleg az Ispánkútnál esett el. Talán kozákok ölték meg civil ruhájáért.

Segesvár Történelmi központja 1999. óta a világörökség része, a Segesd patak Nagy-Küküllőbe ömlésénél fekszik. A mai várost a XII. században alapították a II. Géza király által betelepített szászok. Szász Szék központja lett. Összesen 14 bástya volt, az Óratorony kivételével minden bástyát egy-egy céh védte és tartotta karban. 9 bástya ma is áll. Meredek

utcácskái igen hangulatosak lennének, de mi totális útfelújításba csöppentünk. Az Óratorony mellett áll az evangélikus Kolostortemplom, amelyet domonkos szerzetesek alapítottak a XIII. században, innen maradt fenn az elnevezése

Segesvár

is. A templombelső XVI–XVII. századi csodálatos török, anatóliai imaszőnyegek díszítik. A XV. században az épületet gótikus stílusban építették újra. A tetőzetet megemelték, így a kápolnából létrehozva egy háromhajós csar-

noktemplomot. Az 1676-os tűzeset után újraépítették a tetőzetet, a templombelső barokk stílusban rendezték be. 1680-ban készült el a Johann West által készített és Jeremias Stranovius által festett oltár és a templom orgonája. A szentélytől balra található emléktáblán a munkatáborba hurcolt és megölt szász és magyar férfiak neve olvasható. Érdekesség, hogy a templom padjainak nincs támlája, azért, hogy a hölgyek ne gyűrjék össze a ruhájukat.

A templomhoz közeli házban született Vlad Zsigmond 1431-ben II. Vlad-ot Havasalföld fejedelmévé tette és egyúttal a Sárkányrend lovagjává is avatta, így „Dracul” mellékneve a rendszere-

Édenkertben a csapat

sen viselt jelvényre utalhatott. Hunyadi János Magyarország kormányzója röviddel halála előtt Havasalföld vajdai székébe segítette Vlad Dracul fiát, a későbbi III. Vladot. Ez az ember vált ismertté kegyetlenkedései miatt, mint „Karóbahúzó Vlad”, vagy mint „Drakula gróf”. Tíz évig volt Budán, Mátyás király fogságában, 1476-ban kiszabadult, visszakerült havasalföldi trónjára, de három hónap múlva a saját alattvalói megölték.

Természetesen megemlékeztünk Apor Vilmos püspökről, Segesvár szülöttéről is.

Az örmény gyökerek és hagyományok előtti tisztelgés egyik fontos állomása, **Erzsébetváros** következett. Mariskánéni várt minket a Szent Erzsébet templom kulcsával, ahol dr. Issekutz Sarolta röviden felidézte az örmények történetét. 1672-ben 3000 örmény család települt Erdélybe. Apafi Mihály megengedte, hogy elsősorban saját birtokára

Tifán Csaba és a helyi népművészek

Ebesfalvára és a havasok alján lévő településekre költözzenek és kereskedjenek. 1733-ban III. Károly Ebesfalvát Erzsébetváros néven örmény várossá emelte, és megadta a szabad kereskedés jogát az egész birodalom területén. 1786-ban szabad királyi város címet kapott. 1791-ben az Erzsébetváros és a Szamosújvár örménységének képviselői a kolozsvári

országgyűléshez folyamodtak és kérték az erdélyi örmények honfiúsítását. Az 1843-ban alapított örmény katolikus gimnáziumban már magyar tannyelven indult meg az oktatás. Az örmény nyelv iskolai tantárgyként és a liturgia nyelveként élt tovább.

A Szent Erzsébet tiszteletére szentelt monumentális templomot 1766-ban kezdték építeni, és

Zenés fogadás Tordaszentlászlón

1790-ben szentelték fel. 1927-ben részben ledőlt baloldali tornyának befedésére uniós pályázati pénzből az elmúlt évben került sor. A templom páratlanul értékes örmény bibliográfiája feldolgozásának befejezése még várat magára.

Az emlékezést a temető meglátogatásával folytattuk, ahol rokonok, ismerősök nevei idézték a gazdag múltat. Torda mellett elhaladva emlékeztünk a vallásszabadság 1568-as kimondására, és Kolozsvár felé vettük utunkat, ahol a fellegréből gazdagodtunk **Kolozsvár** látképével és rövidesen megérkeztünk **Tordaszentlászlóra**.

Erdélyi barangolásunk minden napjának megvolt a „leg” története. Az első napnak a LEGNAGYOBB turista Czárán Gyula, a második napnak a LEGROZSDÁSABB szakadék, a harmadiknak a LEGFINOMABB pisztráng, a negyediknek a LEGÖRMÉNYEBB kiállítás, az ötödiknek a LEGGYÖNYÖRŰBB hegyi kirándulás, a hatodiknak a LEGVIDÁMABB mulatós vacsora a Tamás étteremben. Deák Albert csuda tehetséges fiatal virtuóz hegedűs volt a prímás. A harmonikás és a bőgős hozzá méltóan húzta az ének alá valót. Hát még a vacsora!

Hetedik nap: Tordaszentlászló – Körösfő – Nagyvárad – Budapest.

Az erdélyi barangolás olyan út, ahol nem kalapoznak útközben, hanem a végén az utasok kapnak pénzt, méghozzá Szent László pénzét. Gyuri bácsi megajándékozott minket Szent László aranyával és annak történetével:

Nagyvárad Kiss Stúdió előadásán Kiss Török Ildikó és Varga Vilmos

Mindig a kunok futottak László elől, egyszer azonban a kunok vezérének ördögös gondolata támadt, szórni kezdett tarsolyából aranyat, ezüstöt, és intett a vitézeinek is, hogy csak hányják el azok is, ami pénzüik van. Jól számított, mert a magyarok félbehagyták az üldözést, s mohón szedték föl a pénzt. Hiába intette László a magyar vitézeket: „Hagyjátok, ráérték erre később is!” Azok nem hallgattak László szavára, csak a pénzre

gondoltak Csak ez kellett a kunoknak, rácsaptak a pénzszedő magyarokra. László Istentől kért segítséget, aki meg is hallgatta a szent életű király imádságát, és az aranyak, ezüstök kővé változtak. Megértették a vitézek Isten intését, és újra űzőbe fogták a kunokat.

Tordaszentlászló, Szászfenes, Magyarkapus, Kiskapus határában sokat találhatunk ezekből a kópénzekből. Kiskapus környékén több méter vastag rétegre lelhetünk. A nép Szent

A szobor Nagyváradon

László pénzének nevezi a Nummulites perforatus nevű egysejtűek maradványát, mely valamikor a harmadkori tenger lakója volt.

Egy anglikán lelkész írta be a **körösfői** templom vendégkönyvébe, hogy a világ legszebb temploma. Mi csak igazat tudunk adni ahányszor csak alkalmunk van megtekinteni.

Néhány képzőművészeti szépség és unokáknak való kedvesség megvásárlása után Nagyvárad felé vettük utunkat.

Nagyváradon, Szent László városában a Kiss Stúdió Mátvás királyról szóló előadása várt minket, történelmi események megjelenítésével, mindennapjainkat is foglalkoztató igazságokkal. Kiss Török Ildikó és Varga Vilmos elhivatottsága előtt méltó a főhajítás. Időnkben futotta, hogy örvendezzünk Nagyvárad szépségén, a szecsessziós épületek gazdag díszítésén és megkoszorúzzuk Czárán Gyula mell-

szobrát, tisztelegjünk Szacsavay Imre – a függetlenségi nyilatkozat megfogalmazója és egyik aláírója – szobra előtt, és imádkozva énekeljünk hazánkért a Szent László templomban.

Utunk zárógondolatoként meghallgatuk *Wass Albert: Ébredj magyar!* című versét, és álljon a krónika végén is.

*Nemzetemet dúlta már tatár, / harácsolta török,
uralkodott fölötte osztrák, lopta oláh, rabolta cseh.
Minden szomszédja irigyelte mégis, / mert keserű sorsa
istenfélő nemzetté kovácsolta.
Becsület, tisztesség, emberszeretet / példaképe volt egy
céda / Európa közepén!*

*Mivé lett most? / Koldussá vált felszabadult honában, /
züllött idegen eszmék napszámosa!
Megtavadva dicső őseit, / idegen rongyokba öltözve
árulja magát minden utcasarkon / dollárért, frankért,
márkáért,
amit idegen gazdái odalöknek neki!
Hát magyar földön már nem maradt magyar / ki ráncba
szedné
ezt az ősi portán tobzódó / sok-száz idegent?
Ébredj magyar! / Termőfölded másoknak terem!
Gonosz irányba sodor / ez a megveszekedett új történelem!*

Köszönjük az Erdély-jarást, valóban felsőfokon.

Vége

Felhívás

2010. második felében az EÖGYKE szeretné megjelentetni a 2000-ben kiadott *Gudenus János József: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája* c. könyvét javított, bővített kiadásban. Kérjük kedves olvasóinkat, hogy a hiányzó, vagy téves adatok javítását mielőbb, legkésőbb 2010. március 31-ig megküldeni szíveskedjenek akár Gudenus János József (e-mail: gudenusjj@gmail.com; postacím: 1211 Budapest, Kiss János altbgy. u. 61. fszt. 1.; telefon: Ady Endre Emlékmúzeum, szerdától–vasárnapig, 10–17 óráig 337-8563; mobil: 06-20-515-9725 / este), akár az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület (postacím: 1251 Budapest Pf. 70., e-mail: magyar.ormeny@t-online.hu) címére.

Szerkesztőség

Szász Ávéd Rózsa (Marosvásárhely)

„... ahol az álmok összeérnek ...”

Zarándokút P. Fogolyán Miklós Omech. velencei szerzetes,
volt gyergyószentmiklósi plébános halálának 10-ik évfordulóján

(2. rész)

A bazilikába, az öt hajónak megfelelően öt kapun (balról-jobbra: Halál, Bronz, Szent, Jó és Rossz elnevezésű kapukon) lehet bejutni. A Szent kaput 25 évenként egyetlen alkalommal a Szent év idejére nyitják ki. A Michelangelo által készített kupola alatti főoltár Szt. Péter sírja felett áll. A főoltár felett Bernini bronzból öntött, négy csavartoszlopos baldachinját láthatjuk. Michelangelo *Pieta* (Könyörület c.) fehér márvány szobra, *Szt. Péter bronz szobra*, Bernini, VI. Sándor számára készített síremléke, a keresztelőkápolnában egy szarkofágfedélből készített *keresztelőkád*, a *Szt. Leó és Attila találkozását megjelenítő márványoltár* nyugozik le a látogatót. Az altemplomban a Grotte Vecchiben II. János Pál pápa 1980. okt. 8-án „ma-

gyar kápolnát” avatott, annak emlékére, hogy Szt. István királyunk az első Szt. Péter bazilika mellé egy kápolnát építtetett a magyar zarándokok részére, amit a második bazilika építésénél a sekrestyébe beépítettek.

A bazilika megtekintése után a **Vatikáni Múzeumba** siettünk, ahol elsőként a **Pinacoteca Vaticana –Vatikáni képtár** anyagával ismerkedtünk. Az I. Terem – bizánci gyűjteményétől a XV. Terem Képmások fele haladva a festészet különböző korszakaiban megalkotott, kiemelkedő festőegyéniségek munkáiban gyönyörködtünk, megcsodálva *Leonardo da Vinci Szt. Jeromos* c., fatáblára festett alkotását, *Tiziano Madonna glóriával*, *Veronese Szt. Ilona*, *Caravaggio Levétel a keresztről*, *Raffaello Krisztus*

Vatikánban a nyolcszögletű udvar

színeváltozása, Mária elszenderülése c. festményét. Az egyiptomi, etruszk részlegeken keresztül eljutottunk a „nyolcszögletű udvar” görög-római szoborgyűjteményéhez, ahol a „belvederei Apolló” IV. sz. készült bronzszobor, a Kr. e. I. sz. és Kr. u. I. sz. között készült „Laokoón” fehér márvány szoborcsoport, a „belvederei Torso” vagy a „Hermész” szobor ejtett ámulatba.

A térképek galériája, majd a középkori textiliák, faliszőnyegek gyűjteménye következett, majd **Raffaello**

Stanzái – Termei: II. Gyula pápa néhány terem kifestésével bízta meg a fiatal festőt.

Az első stanza a Constantinus terem: *Constantinus legendás életét* ábrázolja. A második teremben *Disputa az oltári-szentségről* és az *Athéni iskola* látható (a tudásnak két forrása van, a hit misztériuma és az értelem igazsága, a kettő között nem lehet ellentmondás, mert mindkettőnek közös alapja van, az Isten). Az ablakok felett a *Parnasszus*, a *Három fő Erény* alakjai, *Teologia-Filozófia-Költészet* és *Igazság* köralakú freskói. Következő a Heliodorus terem: *Heliodorus bűnhődése*, a *Bolsenai csoda*, *Szt. Péter kiszabadulása a börtönből*, *Leo pápa Attilával való találkozása*, az utolsó terem *Városnegyed égése*-nek nevezik, Citta Leonina égését mutatja be. Nagyon is igaz, hogy a stanzák Raffaello mesterművei, az olasz művészet legkiemelkedőbb alkotásai.

A Vatikáni Múzeum utolsó állomása a **Sixtusi kápolna**, amit IV. Sixtus pápa kívánására épült 1473-ban. A pápa kápolnája volt, de itt tartották a pápaválasztási gyűléseket, a konklávékat.

Az oldalfalak freskóit Pinturicchio, Perugino, Botticelli, Rosselli készítették az *Ószövetség* és az *Újszövetség jelenetei*-nek ábrázolásával. A boltozat kifestését II. Gyula pápa Michelangelóra bízta (1508–1512). A két oldalsó freskósor végében, az oltár falán megeleve-

Világosító Szent Gergely szobra

nedik az „*Utolsó ítélet*”. A Krisztust körülvevők arcán némi zaklatott várakozás tükröződik, Jézus középen áll, jobbját felemelve az ítélet pillanatában ábrázolja őt a festő, arcán szigorúság, kérlelhetetlenség, az örök bíró arca ez. Mellette a Madonna, mint Krisztus és az emberiség közti örök kapcsolat jelképe. A Messiás jobbán vannak a kiválasztottak, balra az elkárhozottak. A magasban, felhőkön az angyalok fújják trombitáikon az utolsó ítélet eljöttét. A jók a mennybe szállnak, a rosszak zuhannak a mélység felé, ahol Charon várja őket bárkájával és Minotaurus, a pokolbéli bíró, hogy levigye az elkárhozottakat az alvilágba. Krisztus lábánál Szt. Lőrinc és Szt. Bertalan – ez utóbbi kezében kést és egy lenyújtott bőrt tart, arcán az alkotóművész vonásait ismerhetjük fel, aki talán így adott hangot véleményének, úgy érezte őt, magát a feladat elvégzésével „megnyúzta” a megrendelő pápa.

A Sixtusi kápolnából ki-fele tartva, egyszeriben **Világosító Szt. Gergely** – örmények apostola – **szobra** előtt álltunk, megkapó a szembesülés, kis büszkeséggel vegyes megindultság töltötte be szívünket, az örmény nép kereszténységének 1700 éves évfordulója alkalmából pápai áldással 2001-ben állítottat fel az apostol szobra.

Az egyediséggel való szembesülés hatása megrendítő, felszakadózó félmondatok hangzottak el, mit fogok a látottak-hallottakból megjegyezni?

Anghyalvár

Támolyogtunk a reánk zúduló ismeretanyag súlya alatt, valamiféle álom-éberléttől vezetve érkezünk az **Anghyalvár** alá. Ez volt Hadrianus síremléke. Tetején óriási bronz szoborcsoport Hadriant ábrázolta négylovas harcsizekerén. A legenda szerint 590-ben Nagy Szt. Gergely ünnepélyes körmenetet tartott, Szűz Máriához fohászokdalt kérve Őt, szabadítaná meg a várost a pusztító pestistől. Az égen feltűnő angyal a mauzóleumra szállt, kardját visszadugta hüvelyébe, a megadott kegyelem jeléül. Hadrianus szobra helyére 1753-ban Werschaffelt bronz Arkangyalának szobrát helyezték.

Róma legszebb reneszánsz utcáján, a Via Giulián haladva érkezünk a **Szt. Balázs templomhoz**, ami szerencsénkre nyitva volt. Szt. Balázs püspököt a világ a torokbaj gyógyításáról ismeri, és csak kevesen tudnak örmény származásáról. Megtudtuk, hogy ezen a helyen, a templom mellett a Rómába zarándokló örmények számára tartottak fenn ispotályt, olyan formában, mint ahogy István királyunk tette a magyarok számára.

A Tiberis partján haladva láttuk a babiloni stílusban, 1904-ben épült Zsinagógát és a mögötte elhelyezkedő Gettót, azt a

városnegyedet, ahol évszázadokon át elszigetelve éltek a zsidók. Ma is zsidó negyedként tartják számon. Lassan megérkeztünk az Isola Tiberiana szigetre, amit Róma legrégebbi hídja a Kr. e. 62-ben épített Ponte Fabricio, a sziget másik oldalán a Ponte Cestio köt össze a várossal. A szigeten

Esculapius – a görög orvostudomány atyja – temploma romjain emelkedik a **Szt. Bertalan templom**. A templomban őrzik az apostol ereklyéit. Tádé apostoltársával térítette az örmény népet már az első században, és munkájuk két évszázaddal később beért – Világosító Szt. Gergely megkeresztelte a teljes örmény népet. A látottak hatása alatt érkezünk szálláshelyünkre, ahol a feszített víztükrű fürdőmedencében kiúsztuk magunkból a fáradságot, egy-két pohár bor mellett a lassan induló barátkozó-ismerkedés „a hídverés” – beszélgetés ember és ember között – egyszeriben megnyitotta a lélekkapukat, éjjél utánra barátokként térünk nyugovóra. A szokványos reggeli köszöngetések más hangszínt, más értelmet kaptak, már nem csupán kiránduló utastársak voltunk, egyfajta cinkosság kötött egymáshoz, elvégre egy kis jóindulatú csúsztatással felfedeztük, hogy valamennyien rokonok is vagyunk. Ez az egymás fele fordulás, egymásfigyelés lengte be és tette széppé, felejthetlenné a következő napokat.

4. nap

Az új napot a Piazza S. Giovanni in Laterano téren kezdtük, melynek köze-

A Lateráni Szent János bazilika

pén egyiptomi obeliszk áll, a városban fellelhető 13 obeliszk közül ez a legmagasabb, a Kr. e. 15. sz. való.

A Basilica di San Giovanni in Laterano – Lateráni Szt. János bazilika Róma katedrális. Constantinus alapította a „Meváltó Bazilikája” néven, hirdette, hogy a kereszténység három évszázados kegyetlen üldöztetés után a császárság hivatalos vallása lett. A legenda szerint ebben a pillanatban a Megváltó alakja mosolyogva és áldást osztva jelent meg az apszisban a nép előtt. Ez a mozaik tárgya, melyet néhány évvel később készítettek, ma is Róma legértékesebb, legjobban tisztelt mozaikja. A jelenlegi bazilika a 17. sz-ból való, öthajós építmény, rekonstrukcióját Borromini irányította. Kivételesen szép a 14. sz-i mennyezete és a cosmata-stílusú márványmozaik padlózata.

A kereszthajó közepén van a pápai oltár, felette négyoszlopos baldachin látható, az oltárra helyezett aranyból készült tabernákulum (14. sz.), Szt. Péter és Szt. Pál koponya-ereklyéjét őrzi.

A középhajó tartóoszlopai közötti fülkékben az apostolok szobrai állnak. Megtekintettük a „magyar emlékművet”, az „izzadó követ”, a Szent Korona

küldésének emlékére 1909-ben készített domborművet.

A **Scala Sancta – Szent Lépcső** mellett haladtunk tovább, amin a hagyomány szerint Jézust Pilatus elé vitték a **San Pietro in Vincoli-bazilika** felé. Itt Szt. Péter apostol bilincseit őrzik, de leginkább Michelangelo „Mózes” szobrának hatása nyugtázta le mindenkit. Eredetileg II. Gyula pápa saját síremlékének készítését rendelte meg a művésztől, de időközben saját dicsősége megőrzésére a Szt. Péter bazilikát méltóbb helynek véelve, megváltoztatta elképzelését. A ma látható szobrot végül unokaöccse, III. Pál állíttatta fel. Az ülő alakos Mózes úgy jelenik meg, mint Izrael népének harcosa, hajthatatlan törvényhozó, aki Istennel szokott beszélni, bibliai méltóságot árasztó arca tükrözi az Isteni tekintet ragyogását, aki mélyreható haragos tekintettel megrója a bálványimádókat, hatalmas és méltóságteljes.

Folytatjuk

A Lateráni Szent János bazilika belseje

Kali Kinga

Szőlőszentelés Szent Lázár szigetén

Részletek egy velencei naplóból

(2., befejező rész)

Szűz Mária Mennybevétele után Torcellón ismét „bezárnak” egy évre: senki sem jár ki a szellemiszigetre, sem velencei, sem turista, csak a mocsár bűzölög körös-körül, és az alig pár tucat torcellói lakos várja türelmesen az újabb Mennybemenetelt, hogy történjen valami a háza táján – a kopár múzeum-sziget láttán ki hinné, hogy nem is olyan régen, 1949-ben még Ernst Hemingway is lakott itt hat hónapot? Szent Lázár-szigetén, a Szurb Ghazar templomban, az örmény mechtarista kolostorban másnap van a Nagyboldogasszony-mise – vasárnap reggel együtt megy ki az osztály ide, az örmény Paradicsomba, ahogyan Kosztolányi nevezte volt híres írásában San Lazzarót. Együtt indulunk lakóhelyünkről, a Giudeccáról, a diák-campusból, a reggel is rettentően súlyos és nedves augusztusban a Lagunán, és aznap különösen nehéz korán kelni, a szobában már hét óra körül is 31 fokot mutat a hőmérő, légkondicionáló mellett – tejfehér bőrű német szobatársam nincs a klímához szokva, igaz, én sem, de pihegésben ő magasan leköröz engem, érthető módon. Velence szűk utcáin és terein ma még nagyobb a

nyüzsgés, mint máskor, mivel ünnep van, mindenki lázasan készülődik, özönlik ki az utcára, szerte a városban miséket és ünnepi ingyen koncerteket tartanak, és a Scuola San Rocco képtára is ingyen látogatható, ma kivételesen – Szűz Mária Mennybevétele a legnagyobb Mária-ünnep a katolikus naptárban, ezt kellőképpen meg kell ülni. Ahogy vaporettót váltunk a Riva degli Schiavonin, azon elmélkedek, hogy lehet-e a velencei nyüzsgésnek nonplusultrája? Már eddig is úgy tűnt, a fő turistaútvonalak telítve vannak állandóan, mint a hangyák beszerzési útvonalai az eső előtti órákban – ha az ember nem ismer menekülő-útvonalat, sokszor órákon keresztül toporog a turisták fullasztó tömegében, húszcentis távokat haladva. Vagy negyvenötön vagyunk összesen, csak mi diákok, mind a Padus-Araxes nyári egyetem örmény intenzív kurzusának hallgatói, meg a minket oktató tanárok teljes létszámban. Várjuk a Szent Lázár-szigetere menendő vaporettót, türelmesen. Olyan ez, időről időre, mint egy zarándoklat – először 2004-ben vettem részt ezen a nyelvtanfolyamon, de az idén valahogy úgy érzem, összeszokottabb, aktívabb a

Jókedvű örmény szerzetesek tánca szőlőszentelés ünnepén

csapat, jobb kedvvel folyik a munka is, mint az ezelőtti évben. És jobban is haladunk, a tanárok ezt állítják legalábbis, nekünk nem nagyon van még rálátásunk – hosszú munka terméke lesz az még, gondolom, hogy a haladást megfelelőképpen észlelhessem. A kurzust huszonegy éve, 1986-tól minden augusztusban megtartják, 21 napon keresztül a lehető legintenzívebb oktatásban részesítenek minden jelentkezőt – és a világ minden részéről jönnek ide hallgatók, az Egyesült Államoktól Indiáig, Argentínától Bulgáriáig, Hollandiától Svájcig, Franciaországtól Romániáig, Örményországtól Törökorszáig. Ugyanis nem csupán azok számára folyik itt oktatás, akik most ismerkednek az örmény nyelv rejtelmeivel, hanem azok számára is, akiknek anyanyelvük az örmény: a nyelvórák mellett örmény irodalomról, művészetéről, zenéről, filmről hallgathatnak érdekes előadásokat a kurzusra jelentkezők, sőt, az idén fakultatív jelleggel örmény néptánc-oktatást is beiktattak hetente kétszer, délutánonként. Az örmény nyári egyetem igazgatója a neves történész, *Fr. Boghos Levon Zekiyán* professzor, aki a velencei Ca' Foscari Egyetem Örmény Tanszékének vezetője is egyben, és akit itt a nyelvтанfolyamon mindenki mechitarista szerzetesnéven szólít, *Hájr Levonként*, azaz Levon Atyaként ismer. Ma ő vezeti a csoportot Szent Lázár-szigetére – a múlt vasárnap megint más szerepben láthattuk őt: meglepetésünkre ő celebrálta a misét is a Szent Márk térhez közeli örmény templomocskában, amelynek neve Szurb Khacs, s mely a Sottoportegio degli Armeni mellett van; és melyet nagyon nehéz megtalálni szakavatott vezető nélkül, bár azt tartják, ha az ember megtalálja a *khacskart* az egyik velencei ház oldalába befalazva, onnan

A Szurb Ghazar templom bejáratánál a szerző, Kali Kinga

csak a jelet (meg a szívét) kell követnie már, és egyenes út vezet az örmény kápolnához.

Vasárnap reggel, augusztus 16-án, ahogy ott porogunk a 20-as vaporetóra várván, egyre többen gyűlnek be a kis, vízen libegő várócsarnokba, egyre füledtebb a levegő. Két hete sincs annak, hogy ugyanitt összefutottunk a magyar-örményekkel, nagyon megörültem kétszeres hazámfiainak, hiszen nem csak rég nem látott erdélyi, de magyarországi örmény ismerőseimmel egyaránt találkozhattam: talán éppen e sorok olvasójával is ott örülhettünk egymásnak az idegenben, a mechitarista kolostor felé utazván. Már akkor is féltő volt, hogy olyan sokan gyűltünk össze arra az egyetlen kicsi vaporetóra, hogy nem is fogunk felférni, és már akkor is lemaradtak néhányan a csoportunkból, és csak egy óra múltán érkeztek meg a kolostorszigetre. Nos, ezen a reggelen legalább háromszor annyi a jelentkező, örmények a világ minden tájáról – mennek a szőlőszentelésre, a Szent Lázár templomába. Örmény arcok, ismerős vonások köszönnek vissza mindenfelől, szinte a családtagjaim vonásait látom viszont, erős érzés ezt felismerni, rádöbben a gének erejére: tényleg olyanok

vagyunk, mint egy nagycsalád. Nem csak örményül beszélnek, de angolul, franciául szólnak egymáshoz, sőt portugálul is – az idén, úgy látszik, sok diaszpóra-örmény zarándokolt el ide erre a jelentős ünnepre. Amíg a vaporetót várjuk, együtt fényképezkedünk örmény ismeretlenekkel, pontosabban újdonsült ismerősökkel, a találkozás örömétől indítva, címetek cserélünk, és ígéreteket teszünk – majd fényképeket fogunk küldeni egymásnak, leveleket, netán meg is látogatjuk egymást, ha egymás országában járunk alkalomadtán. Transznacionális közösségeket hozunk létre imígyen, döbbenek rá, és beindul az antropológusi megfigyelőmunka. De nem sokat bibelődhetek a résztvevő megfigyelés módszerével elemezgetve a füledt, imbolygó állomás-kalitkában, mert máris beérkezik a vaporetó – és onnan felfüggesztődik a nagy barátság egy időre, ugyanis mindenki azon van, hogy ő még éppen feljusson a vízi járműre: nekem is szinte csak csellel sikerül, úgy, hogy kvázi vőlegényemmé nevezem ki a szép, magas magyarországi örmény fiút a csoportunkból, Márton, és rápirítok angolul nagy hangon, ej-

Az öreg szerzetes, aki Fogolyán Miklós Lukács osztálytársa volt

(A szerző felvételei)

nye, szívem, hát elmennél nélkülem? A vaporetón fél lábon állva hallgatom Hájr Levon kiselőadását a szőlőszentelés ünnepéről: a jó pedagógus részletességével magyarázza, az örmény liturgiába beágyazódott szokás tulajdonképpen pogány-kori reminiscencia. Ez az az örmény ünnep, amelyhez a világban szétszóródott örménység a leghívebben ragaszkodik, a Genocídiumról való megemlékezés mellett: Örményországban és a diaszpóra örményeinél egyaránt élénk tradíció a szőlő megszentelése, avagy *kharororhnek*, a Mennybemene-tel ünnepéhez legközelebb eső vasárnapon. Az egyházba bekerült szokás arra az ősi pogány rítusra vezethető vissza, amelynek keretében szőlőéréskor a főpap népe kíséretében kiment a szőlőkertbe, és megáldotta azt, áldása által megvédve a rontó bajjoktól, jégesőtől, pusztító férgektől, biztosítván ezzel a szőlő termékenységét, a következő évi jó termést, és a szőlőszemek zamatát.

A Szurb Ghazar templomban impozáns a Mennybevétel-nagymise, az örmény templomi énekek megindítanak nőt, férfit egyaránt, mindenki szipog, törölgeti a szemét szaporán, csak a gyerekek, a jövő örmény nemzedéke – örmény szülői remények szerint, feltehetőleg – rohangál zajosan fel-alá, a templomból ki, templomba be – de ez itt senkit sem zavar, mert ez az életerőről, a jókedvről szól: az örmény nép túléléséről. A templomba is alig fértünk be, tömve a pad-sorok, ezért nehezen követhető, mit csinálnak éppen az oltárnál, fényképezni nem nagyon lehet a félhomályban – de az tisztán kivehető, ahogyan a szertartás végén a pap felmutatja és megáldja a szőlőfürtöket, ezt követően egy egész szakajtónyi szőlőt is megáld, amit később szétosztanak majd a hívők között.

A mise záró szavaiban ő Istent kéri arra, hogy áldja meg a szőlőt, védje meg a rontó bajoktól, jégesőtől, pusztító férgektől, biztosítván ezzel a következő évi jó termést és a szőlőszemek zamatát (ezzel az áldással biztosítva mintegy a templom jövő évi miseborát is). Isten áldását kéri mindazokra, akik e termést fogyasztják, majd megáldja a hívők közösségét, a mennyek-

nek országát kérvén nekik az Uristentől. A szentáldozás után, s miután gyertyát gyújtottunk azoknak,

akik már nem lehetnek velünk ezen az ünnepen, szétosztják a megszentelt szőlőt, komótosan, rituális mozdulatokkal – senki sem gyúródik, mégis jut mindenkinek; és úgy is esszük, mint szentséget, ugyanolyan szertartásosan. Mise után kezdetét veszi a bőséges agapé: rosztbif a menü, azaz marhasült ango-

losan, mediterrán krumpplisalátával, rizibizivel, meg egy olyan zöldségsalátával, amelyről nyilvánvalóan leritt, hogy férfikezek aprították – és én annyira bájosnak találok, hogy szerzetesek főztjét esszük! Remek vörösborot iszunk mindehhez, talán misebor, és desszert is van, csokoládétorta, amiből már restellek is venni. Különben is, most már sietni

kell, még egyet elnekelünk a jókedvű mechtarista szerzetesekkel, azt a dalt, amely az örmények egyesülés-táncát kíséri, amellyel egyszer, néhány éve kör-

betáncolták az örményországi Aragac hegyét, a *miasznutjan sucsbart* – mert újra hajóra szállunk néhány társammal, ugyanis Baron Raffi tud egy nagyszerű barokk koncertet ma Velence igen szabad ege alatt, amit semmiképpen sem szalaszthatunk el!

(A velencei Ca' Foscari Egyetem nyári örmény intenzív nyelvkurzusáról az érdeklődők itt olvashatnak bővebben az interneten: www.padus-araxes.com)

Koszorúzás

Október 23-án délelőtt az 1956-os forradalomra és hőseire emlékeztünk a Széna téri kopjafáknál. Dr. Issekutz Sarolta elnök, Bacsó Zoltán és Zakariás Antal Dirán képviselők helyezték el koszorúinkat az emlékműnél a II. ker. Örmény Kisebbségi Önkormányzat és az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület nevében.

125 éve született Mály Gerő komikus, színművész

(4., befejező rész)

Mály Gerő, a filmszínész

Kabos Gyula mellett őt tartják a 1945 előtti filmgyártás másik nagy komikus egyéniségének, és számos filmben szereznek együtt és külön-külön is örömteli percek a mindenkori nézőknek. Kabos kissé ijedt, megszeppent, félénk, de ravaszkodó figuráival szemben Mály kishivatalnok- és szolgálakjaiból a tapasztalt, bölcs ember fanyar, évődő humora szólal meg. Talán népszerűségének egyik záloga is ez az ironizáló humor, „... árad a valóság levegője, a mély és páratlanul meleg emberi humor” – írja a korabeli filmkritika egyik alakításáról is, amely azonban a konkrét szerepén túl is jól jellemzi alakításait. Az 1931-ben forgatott „A kék bálvány”-tól az utoljára vele forgatott „Sári bíró”-ig (1943) összesen több mint 50 hangosfilmet készített.

Többen vádolják modorossággal, bár modorosságra csábító testalkatától, és az elvárt külsődleges ábrázolásoktól jobbra mentesíteni tudja magát, sőt elmondható, hogy nagy gondot fordít a lélek- és jellemábrázolásra. Készül rá, annak ellenére is, hogy még a forgatásokon is közömbös arccal várakozik jeleneteire. Idegességét egyedül a közvetlen környezetére háruló „storizás”, a „Légy jó mindhalálig”-ban

történetmesélés jelzi, habár inkább ezt is a kollégák feszültségének oldására használja - mint mondja, többször is. Ám rutinos partnereitől tudni lehet, hogy amikor sok történet kerül elő, akkor azért Gercsi nem olyan nyugodt...

Filmszerepeiben

Színészi mozgásteret ugyanakkor eléggé behatárolt, főszerepet sohasem játszik filmekben sem, ahol igazi képességeit demonstrálni tudná. Jobbára ravasz inasokat, furfangos szolgálakat, elszegényedett, agyafúrt vidéki rokonokat játszatnak vele, amely alakításokat így is – a korlátozott lehetőségek közepette is – az árnyalt játékkultúra jellemé. Szerencsés esetben egy-egy ráosztott figurával tökéletesen azonosulni tud, ilyenkor valósággal szárnyal, és a leg-

Dévényi Laci, Puskás Tibor és Mály Gerő

enyhébb kifejezés is - a lexikonok sablonos meghatározásával élve – az, hogy „emlékezetes alakítást nyújt”. Ilyen nevezetes szerepe egyébként a „Légy jó mindhalálig” István pedellusa, vagy „Az új földesúr”-ban, a „Fekete gyémántok”-ban nyújtott alakításai, de felejthetetlen a „Három csengő” inasaként éppúgy, mint a „Süt a nap” parasztgazdjaként, vagy mint kereske-

dó a „Pista tekintetes úr”-ban. „A hölgy egy kissé bogaras” című filmvígjátékban, amelyet egyébként Vajda László művészeti irányításával Ráthonyi Ákos rendez, Krompacher, a vezérigazgató furfangos mindenesének szerepében csillogtatja ragyogó képességeit. A „Katyi” című filmben a Bilicsi Tivadar alakította befutott pesti színész inasát formálja. A film egyik kedves jelene, amikor egy intim pillanatban hallgatózáson kapják az inas Mály Gerőt, az ajtó mögött. „– Na de, János! Maga hallgatózzott! – Hát persze!” – mondja a világ természetesebb hangján, sőt majdhogynem sértődötten, mintha ezt mondaná: kikérem magamnak... ez magától értetődik... és hogy lehet egyáltalában illet tőlem kérdezni? Egyébként fergeteges humorú alakításában soha sincs túlzás vagy rájátszás. Majdhogynem eszköztelenül, vagy inkább a legegyszerűbb eszközökkel alkotja, építi fel szerepeit. Az „Anyámasszony katonája” című filmben afféle zupás kiképző őrmestert alakít lehengerlően. Zömök alkata, lepető beszédmodora, érces hangja egyenesen predesztinálja erre a szerepre. A forgatási szünetekben is őrmester-hangnemben beszél a kollégáival, olyannyira, hogy még a lovak is megregulázódnak szavára – és mindenki nagy derűltségére. Ő is, mint Kabos Gyula, számtalan dialógust maga kreál a filmben, és sokszor eldönthetetlen a forgatás végére, hogy tulajdonképpen ez már benne volt eredendően is a forgatókönyvben, vagy Gercsi szájából hitelesen hangzó mondatot, ő találja ki oda. Ilyen jelen esetben is egy hiteles őrmesteri mondat a filmben, amikor a Mály kihallgatáson rárvall az újoncra: „Hogy merészelt legénységi fenékkal tisztí nyeregbe szállni?”

Mály Gerő tengernyi filmje közül számos „elveszett”

Tudni kell, hogy a második világháború során találatot kapott mindkét filmraktár, amelynek következtében a magyar filmek ún. nullkópiáinak jó része megsemmisült. Ennek a nemzeti kincsnek az elpusztulása okán számos Mály Gerő által is játszott film „elveszett”, később is csak innen-onnan kerültek elő filmkópiák, gyakran nem teljes filmek. A nagyközönség tehát alakításainak csak egy részével ismerkedhetett meg a háború után, amely közül akad olyan is, amelyet 1990 előtt kommersz kategóriába sorolnak, és amiatt nem kerülhet soha a mai nézők elé. Vagyis Mály Gerő filmszerepeinek töredéke ismert csak ma, miközben színpadi szerepeinek lenyomata kritikák és szemtanúk leírásából reprodukálható. Mint afféle régész, aki kőzetbe rekedt lenyomatból próbálja kisilabizálni, milyen élőlény is lehetett az a trilobita. Ilyen élőlény ma nincs, de még csak hasonló sem, és csak bambul az ember ennek a nem túl nagy tengeri állat fejének tükörlenymatára és képtelen felfogni, mit érezhetett az őstengerben tavasz idején, az első derűs napsugár rávetülésekor ez a hideg közötté dermedt élőlény-lenyomat, amikor még élt. Pont ilyen íráslenyomatok mozaikjából rekonstruáljuk Mály Gerő életpályáját. Már több mint ötven esztendeje elment, és lassan olyasvalakikkel sem találkozhatunk, akik őt életében egyáltalában láthatták még.

Mály Gerő Amerikában

Ez a rendkívüli, egyéni temperamentumú magyar komikus a második világháború alatt átélt borzalmak láttán – félelmében – az első alkalommal itthagya Európát, és kimegy Amerikába. 1946 tavaszán az első magyar állampolgárok egyike, aki

amerikai beutazó vízumot kér és kap. Úgy gondolja talán, hogy odaát mindent újra, előlről kezdhet – írja Bános Tibor Mály Gerőről. Amerika azonban rövid idő alatt felfalja, csaknem a szó legszorosabb értelmében. Sohasem tanul meg angolul, gyakran hangoztatott jelszava: „Ha az amerikaiak beszélni akarnak velem, tanuljanak meg magyarul!” Ezt ott nem veszik tréfára, és nem vették jó néven tőle... átlépnek a fafejű elveken egy szemvillanás alatt, és ennek következtében egyre inkább elszigetelődik. Míg végül New York egyik magyar vendéglőse megszánja a neves magyar színészt, és alkalmazza a vendéglőjében. Mosogat, felmos, és burgonyát hámoz. Kezdetben egy olasz pizzásnál gyűr tészát, de egy olasz munkaerő megjelenésével ő hátrányba kerül, majd az utcára.

Végjáték

Barátoktól egyre inkább elszakad, az ott-honi dolgokról lassan mit sem tud. A New York-i magyarok szánakozással látják nagyszerű színészünk rohamos elszigetelődését a környezetétől. Hazajönni már ugyanakkor nem tud, mert az 1948-as datálású hidegháború során - ideiglenesen ugyan, de Magyarországra elzárja a határait az amerikaitól, így a kialakult, ugyanakkor ki nem mondott moratórium okán hazatérésről szó sem lehet. Tehát Amerika végül is nem fogadja el az öntörvényű művészt,

ugyanakkor hazájába se térhet vissza. Különös hazátlansága mélyen elkéséríti. Megélhetésért küzd napról napra. Aztán egy rövidhír: az 1952. július 12-én, New Yorkban megjelenő magyar nyelvű hetilapban ugyanis „Az Ember” ezt jelenti:

„Mály Gerő, a ragyogó tehetségű magyar színész, New York-i lakásán 60 éves korában hirtelen elhunyt.” Egy hét múlva, ugyan ez a lap megvonja élete gyors mérlegét is:

„A tragikus gyorsasággal eltávozott Mály Gerőnek mintegy 1300 dollár megtakarított pénze maradt az egyik New York-i bankban – sovány hagyaték ez egy sikerekben gazdag művészi pálya után” – írja a lap kommentátora nekrológiaként. Tragikus és szomorú vég ez. Múló porának hazahozatala szóba sem került soha. Mondják, hogy méltó temetését a New York-i magyarok önzetlen támogatása teszi lehetővé. Utca, intézmény, szobor nem viseli nevét. A XX. század első felének egyik kitűnő komikusát lassan elfeledi nem csak a színháztörténet, hanem a nézők is meg-megfeledkeznek róla. Egyedül a sok-sok régi magyar filmben játszott ezernyi karakterszerep kapcsán marad meg alakja - talán a magyar színház és filmtörténet lapjain.

Kitüntetései: –

Írta és az összeállítását készítette:

Takács István

Nyelvi lektor: *Dévényi Ildikó*

Forrás:

Magyar Színházművészeti Lexikon – Akadémiai Kiadó, Bp., 1994., Bános Tibor: Mosolyország – Minerva, Bp., 1988., Színészmúzeum / Mály Gerő – Magyar Színházi Intézet, Bp., 1981., Magyar Bálint: A Vígszínház története – Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1979., Új filmlexikon II. kötet – Akadémiai Kiadó, Bp., 1973., Hont-Staud: Színházi kislexikon – Gondolat Kiadó, Bp., 1969., Molnár István: Emlékezés Mály Gerőre – Filmvilág 1964. augusztus 1., Bárdi Ödön: Thália mosolya – Gondolat Könyvkiadó, Bp., 1960., Németh Antal: Színészeti lexikon – Győző Andor kiadása, Bp., 1930., Anonym: Mály Gerő a Magyar Színházhoz szerződött – Délibáb 1928. június 9., Kellér Andor: Mály Gerő – Délibáb 1928. április 14., Porzsolt Kálmán: Blaha Lujza-emlékalbum – Bp., 1926., Mály Gerő: Öröm – Tolnai Világlapja 1926. október 27., Mály Gerő – Tolnai Világlapja 1926. október 13.

Pavlov Boris

Eleméri nemesség

(9. rész)

Közeledtek az ünnepek. Több év után a Kiss-Löwen család a kastélyban várta a Karácsonyt és az Új évet. Egyetlen vendég Löwen Vilhelmina, a báró leánytestvére volt, aki Bécsből utazott Elemérré. Vele jött Naphole is, aki az eleméri kastély kérésére elvállalta a kastély főmegbízotti rangját. A báró rokona volt, és jól ismerte a nemesi uradalmak irányítását. Az 1807. év második felének jelentős eseményei között meg kell említeni a nagybecskereki tűzvészt. A tűz augusztus 30-án keletkezett és a szél segítségével az egész városra átterjedt. A szerencsétlen lakosság Eleméren talált menedéket a német családoknál. A városi vezetés és családjaik, a város előkelősége a kastélyban került elhelyezésre. Később a Torontál vármegyei levéltárat is átmenekítették a kastélyba. Löwen fáradságot nem ismerve irányította a levéltár és az emberek elhelyezését. A nemesség kocsikkal és emberek százával segédkeztek a mentésben. Odaadó munkájukért a vármegye nemessége és lakossága különös elismerésben részesült a bécsi udvartól. Meg kell említeni, hogy a tűzvész után pár évig Nagybecskereknek nem volt szervezett tűzoltó egyesülete. Ilyen körülmények között jelentős szerepe volt az eleméri német tűzoltó egyesület tagjainak, akik nagymértékben hozzájárultak a lakosság mentéséhez, különös figyelmet szentelve az öregekre és gyerekekre. Ezenkívül a vármegye irattárának a mentése is az ő munkájuknak köszönhető.

1808 jelentős eseményei közé tartozik a kastély váratlan látogatója, Henri Stajn báró, jelentős államfő (1757–1831)

megérkezése is. Személyéről érdemes pár szót említeni. 1804-től Stajn báró kereskedelmi miniszter volt (ő vezette be a papírpénzt). Ezek mellett a reformok bevezetése és a feudális rendszer beszüntetésén dolgozott, valamint a városi önkormányzás és a sorkatonai szolgálat bevezetésén.

Stajn haladó szellemisége és patriotizmusa Napóleon császár gyűlöletét váltotta ki és így 1806-ban kénytelen volt lemondani posztjáról. Átment Ausztriába Löwen egy távolabbi rokonához, onnan Oroszországba utazott, majd 1813-ban visszatért Németországba.

Személyi biztonsága miatt Löwen rokonai Stajnt Elemérré küldték, ahol álnéven tartózkodott. Oroszországba Elemérről indult útnak. Látogatása nagy hatással volt Löwenre, aki egyébként konzervatív felfogású volt, különösen a földbirtokosság és a német lakosság közötti viszonyt illetően, mivel a németek vitték a fő terhet a földbirtokok felvirágzásában, amelyet Löwen elismert.

Az 1808-as év folyamán több újdonság bevezetésére került sor az eleméri birtokon. A kastélyra villámhárítót szereltek, amely az első volt Torontál vármegyében; megkezdték a szóda gyártását; a kastélyba pedig bevezették a gázvilágítást, kőszénből nyert gázzal. Ezek bevezetésével az eleméri kastély a legjobban fejlődő és felszerelt kastély lett a vármegyében.

Egy ismeretlen krónikás jegyzeteiből még egy jelentős esemény volt figyelemre méltó. Szeptember végén a kastély területén nagy kutyakiállítás ren-

deztek. Több mint 100 fajta kutya vonult fel, az ország déli részéről. Az első díjat egy Votán nevezetű agár vitte el, akinek a tulajdonosa egy écskai nemes volt. A jutalom egy arany nyaklánc volt a kutya nyakában.

Az 1808-as év végén Stajn báró távozott el a kastélyból Temesvárra, akit Löwen és Vilhelmina kísért ki. Ez volt az utolsó találkozásuk.

Az újévet és a karácsonyi ünnepeket a gyerekek egyedül várták, ugyanis Löwen sürgősen Bécsbe kellett utazzon egy katonai tanácskozásra. Időközben a kastélyt meglátogatták a Bogdanovits család tagjai, akik ajándékokkal lepték meg a gyerekeket.

1809 esős tavasza és a nyár kezdete jelentős eseménye a kis Ernő 10-dik születésnapjának megünneplése. Felnőtt korában Ernő sűrűn beszélt arról, hogy 1809. június 14-e határozta meg a további életútját. Így ír erről később Rozália leánya:

„Mint kilenc éves gyereknek, apukámnak sikerült gyermektársaira átvinni akaratát. Ezek a szolgálcsaládok gyermekei voltak, akik úgy viselkedtek, mint katonák a kis Ernő „katonaságában”. Énekszóval nyergelték a pónilovat, kardoztak, sátrat emeltek és őrséget álltak. Minden Löwen utasításai alapján történt, aki tapasztalt katona volt.”

A születésnap ajándék a legnagyobb titokban készült. Franz szabó katonaruhát varrt Ernő számára, ami jelentősen emelte a kastély gyermekei körében igen kedvelt katonai játékok színvonalát. E napon a kis Ernő „hadserege”, Ernővel az élen Löwen előtt vonult fel a katonai felvonulások rendje-módja szerint, amit Löwen tiszteletére rendeztek.

A gyermekkori kis katonák közül sokan harcoltak az 1848-as forradalomban Kiss Ernő oldalán, támogatták vezérüket, egy páran el is estek a harcúton. Bizonyítékok hiányában e kis „katonai egység”-ről az eleméri pap írásából szerezhetünk tudomást, aki 1812-ben egy katonai személy temetését leírva ezt írta: „A gyászos menet és a sok koszorú mellett kiténtek a kastélyi kis ’nemes huszárok’ szép egyenruhájukban”.

1810-ben a kastély életében a központi esemény a délmagyarországi nagybirtokosok találkozója volt. Az ilyen találkozók egyébként rendszeresek voltak, amelyen beszámoltak a jelentős eseményekről és az állam kül- és belpolitikájáról. Löwen, mint házigazda egy részletes beszámolót tartott az eseményt megelőző bécsi látogatásáról, tájékoztatta hallgatóságát az elkövetkező eseményekről, ami a hazai és nemzetközi külpolitikát illeti.

Löwen katonaszakmai tudását – a katonai és nemzetközi sikerek után – bemutatta Erfurtban is I. Sándor orosz cárnak az 1808-ban tartott találkozón. E történelmi találkozón több uralkodó, diplomata és katonai vezető is részt vett, melyen a rajnai szövetség kormányzójának alázata is megnyilatkozott szövetségeseivel szemben.

Eközben Anglia nem fogadta el a tűzszünetet, támogatást biztosított a spanyol felkelőknek, melyet Napóleon seregei elfojtottak, majd Napóleon bevonult Madridba. Ausztria nem fogadta el a fejleményeket, ami ismeretes volt az eleméri összefövetelen is, és hadat üzent Napóleonnak. Sereget küldtek Bajorországba és Olaszországba, de a háború kudarcot vallott. Napóleon újra elfoglalta Bécset, és a békekötés után

Ausztria elvesztette területének java részét.

A hadi kudarc után Ausztria nem hajtotta végre a tervezett reformokat (privilegiumok a papság és nemesség számára, a feudalizmus beszüntetése és néhány reform az adminisztráció terén). Azaz a Habsburg monarchia megőrizte korábbi felépítését, berendezését.

A jelenlévő nemesség a fejlemények ismeretében, leginkább helyzetük stabilitása céljából levelet intézett a bécsi udvarhoz, melyben anyagi támogatást és szükség esetén csapatok küldésére tesz ajánlatot a meglévő rendszer megvédése céljából.

A díszbéd után a jelenlévő nemesség a Torontál vármegyei lóversenyt nézte végig, majd jó hangulatban elhagyták Elemért.

Szalkai Bernárd szerzetes írásában ezt írja: „1810. július 17-én befejeződött a magas rangú személyek látogatása, amit Isten kegyelmének köszönhetünk. Minden jóérzésű személy jó és kellemes utat kíván nekik”.

Időközben a kastély élete a megszokott menetrendben folyt. Löwent az állami ügyek nagyon lefoglalták, a kastély gondjairól Napholc gondoskodott. Szigorúsága és energikus természete ellenére Napholc tekintélyét beosztottjai elismerték. Szigorú volt, amikor a legkisebb kötelezettségmulasztást tapasztalta, de adakozó és belátó volt az emberek bajával-gondjaival szemben. A nagybirtok minden zugába eljutott, átlátta és közben tartotta a birtokkal kapcsolatos valamennyi feladatot. Mint példás katolikus és erkölcsös ember, sokat foglalkozott a családok megerősítése terén, az árvákkal és az elvált személyekkel külön foglal-

kozott. Arról is híres volt, hogy amíg a hivatalát ellátja, beleegyezése nélkül nem lehetett házasságot bontani.

Megboldogult Anna gyerekeit határtalanul szerette, minden kívánságukat teljesítette. Az idősebb gyermek, Gergely betöltötte 15., Mária 13., Ernő pedig 11. életévét.

Stajner József bécsi zenepedagógus hatására Gergely széles körű zenei nevelésben részesült és már 12 éves korában koncerteken vett részt Temesváron, Budapesten, Bécsben és

Pozsonyban is. Kortársai elmondása szerint értékes hegedűjét nagyapjától, Kiss Izsáktól örökölte, de gyenge egészségéért sokat aggódtak szülei.

Testvére Mária nagyon szentibilis volt. Mindig félrehúzódo és szerény volt, reagált minden gorombaságra. Kitűnő hangja volt és gyakran vett részt bátyja hangversenyein. Emellett elismert személy volt a gyerekek és a személyzet számára is. 13-ik évében szép leánnyá fejlődött és nagyon hasonlított Ágostonra, az édesapjára.

A kis Ernő sokban eltért testvéreitől. Amellett, hogy muzikális volt (zongorán játszott), kerülte a fellépéseket, amelyeken rendszeresen jelen voltak Anna és Leven is. Sokat olvasott és órákig hallgatta a jelenlévő vendégek meséit a háborúkról és csatákról. Napóleont hősnak képzelte mint a mesékben, amelyről sokat olvasott és mesélt Laura dadája. Nem tudta megérteni, hogy az öreg és szimpatikus Klausten, nyugalmazott bécsi hadnagy, Napoleon nevét hallva miért izgatta fel magát. De Ernő a korzikai hadvezér, Napoleon vonzotta, és sokat álmodozott róla.

Folytatjuk

Örmény vonatkozású emlékhelyek Budapesten

(5. rész)

Az összeállítást készítette: Dr. Kelemenné Csíkszentgyörgyi-Ficzus Margit, Szücs Enikő, dr. Issekutz Sarolta és Zakariás Enikő

V. kerület

Örmény Kőkereszt – Khacskar

Március 15. tér Dunapart

Az emlékművet 2000-ben az Országos Örmény Önkormányzat állította fel. A Haghpati kolostorban 1220-ban felállított, sztélébe foglalt kőkereszt másolata, mészkő. Az elhelyezés terveit Vadász György készítette.

A Khacskar – Kőkereszt, az emlékezés kövének is nevezik. Síremlékként, nevezetes ünnep emlékköveként is ismerjük, de állították fogadalom emlékére is.

Ady Endre emléktábla és múzeum – Veress Pálné u. 4-6. (hétfő és kedd kivételével naponta 10–17 óráig nyitva)

Dr. Bányai Elemér – Zuboly újságíró, író (Szamosújvár, 1875 aug. 21. – Oblasce-Uzsoki hágó, 1915. április 2.)

Emléktáblája az V. ker. Károlyi Mihály u. 9. Centrál Kávéház emeletén található Ady verssoraival, síremléke a Kezrepi úti temetőben, valamint a róla elnevezett utca a XVI. kerületben.

Értelmiségi szülők gyermeke. A Kolozsvári Egyetem bölcsészeti szakán szerzett magyar-francia szakos tanári oklevelet és bölcsészdoktorátust. Már tanulmányai közben is foglalkozott újságírással, *Zuboly* álnéven főként a Vasárnapi Újságban, a Pesti Naplóban és a Magyar Nemzetben jelentek meg cikkei. Írásaiban az aktuális eseménye-

ken kívül a magyar történelem nagyjával, jelentős eseményeivel, kiemelkedő alakjaival foglalkozik.

Megalapítja a Szamosújvári Közlöny hetilapot, kiadja örmény anekdotagyűjteményét. 1904-ben Pestre költözik. Újságíró, aki a történelem, irodalom, sajtótörténet kiemelkedő alakjairól, főváros nevezetességeiről ír. „Budapest köveiről” szóló írásaival elnyeri az olvasókon kívül a századelő szakmai megbecsülését, sőt a legjelesebbek barátságát is. Ady, Krúdy jó barátja.. Ady neki írta a „Négy-öt magyar öszszehajol” című versét, és halálakor így jellemezte őt: „Valóban, az én jóságos verekedő embereim közül való volt, ki nagy-nagy válságaim idején egy-egy kötet versemmel hadonászott utcákon és kávéházakban.”

Annak a radikális polgárságnak volt a képviselője, amely a század elején türelmetlenül sürgette az új Magyarországot, félelem és megalkuvás nélkül ostromozta a konzervativizmust és a reakciót.

Az első világháborúban főhadnagyként a kárpáti harcokban esett el.

Fontosabb önálló művei:

Lisznyai Kálmán (Kolozsvár, 1900), Örmény anekdoták (Szamosújvár, 1903),

A Pesti Hírlap harminc éve (1908), A Pesti Napló 1848-1908 (1908).

Folytatjuk

Segíts magadon, s az Isten is megsegít!

Vidám örmény est a Tabánban

A mindennapjainkon érezhető gazdasági válság idején mi mégis vidámkodunk.

Igaz, hogy Petelei István jóslata az internacionalista kommunizmusról kesernyés mosolyt csalt az arcunkra. Igaz, hogy Ady Endre leg-hűségesebb barátjára, dr. Bányai Elemérről emlékezve elszorult a szívünk, amikor az első világháború hűsdaráló gépezetének feláldozott kiváló szellemről beszélünk.

Igaz, hogy ezernyi emberi gyarlóságunk hallatán csak a Mindenható megbocsátásában bizakodhatunk.

Mégis, az örmény nemzetre oly jellemző élni akarás, az egyszerű és művelt életmód gróf Teleki Sándor visszaem-

*Sediánszky János
alpolgármester*

lékezéseiből, Kassai Vidor leírásaiból és az örmény nagylelkűség Csiky Gergely példája által mind-mind vonzóan jelentek meg számunkra. Molnár Ferenc Uzsorásának és Szentpéterynek, a színésznek furfangja nagy-nagy bölcsességről tanúskodik. Bizonyára ezért találtunk új hazára Erdélyben, Magyarországon, mert egyformán gondolkodunk és éreznünk magyarul és örményül.

Istennek hála, újra együtt lehetünk. Külön öröm számunkra, hogy *Sediánszky János* alpolgármester úr nyitotta meg ünnepünket, és nagyszerű ajándékkal lepett meg bennünket: Benedek Elek A hétéves gyermek című meséjét adta át,

A vidám hallgatóság

*Várady Mária
színművész*

amelynek egyik főszereplője örmény. Örülünk is az ajándéknak, mert sok gyerek volt a széksorokban; ideje, hogy rájuk is gondoljunk egy előadással.

Dr. Issekutz Sarolta, az Erdélyi Örmény Gyö-

kerek Kulturális Egyesület elnök-asszonya újra kerületünkben velünk volt, és *Balogh Réka* képviselőasszony – nívós szórólapunk tervezője! – kislányával, Sárával vett részt ezen a szép estén. Megtisztelő számunkra, hogy örmény kisebbségünk kerületi elnökei, képviselői, tagjai, szimpatizánsai érdeklődésüket részvételükkel fejezték ki.

Flórián Antal kiváló színművészünk ezúttal is oroszlánrészt vállalt az előadásban. Szamosújvár, a szülőváros minden háza, kapuja, utcája így sok-sok év után is benne él. Ha megszólal, csakis igazat mond őseiről, szomszédjairól, barátairól. Ez a vallomások előadásmód tesz kivételessé minden alkalmat, ha Őt hallgathatjuk.

Az előadást örömmel szerkesztettem, mert dúskálunk a jobbnál jobb írásokban, mindig fáj valamiért a szívünk, amit nem mondhatunk el.

Jó volt hallgatni a duduk lágy, andalító hangját *Juhász Endre* előadásában; – és vígan meneteltünk vagy táncoltunk *Gyulai Csaba* örmény dobpergésére. Műsorunk összehangolása *Szőke István* ren-

dező önzetlen munkája nyomán jött létre. Kihagyhatatlan a sok finomság, amely a Tabán Terasz Étterem varázskonyháján készült, örmény receptek szerint. Mesebeli „terülj-terülj asztalkám”-hoz hasonlított a változatos és ínycsiklandó fogások sora Virág Benedek egykori házában udvarán, a templomtorony árnyékában. Büszkeség tölt el mindannyiunkat, ha kerületünkben évente egy napon megízlelhetjük azt a boldog békeidőt, ahogyan őseink élhettek, egyaránt táplálkozva szellemiakkal és gasztronómiai csemegékkel.

*Flórián Antal
színművész*

Várady Mária
a Budavári Örmény Kisebbségi
Önkormányzat elnöke

A Tabán Terasz Étteremben fellépő művészek

Terézvárosi búcsú

Wertán Zsoltné elnök köszöntője, jobbról Kopoczky Lajos

Mint minden év októberében, 2009. október 16-án is megtartottuk Avilai Nagy Szent Teréz ünnepét. Az ünnep kulturális részeként a Terézvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat a VI. kerületi önkormányzat érdeklődőkkel megtelt dísztermében ünnepelt.

Wertánné Kinga elnök beköszöntője után Fogolyán Kristóf fuvolaművész saját szerzeményének szívet melengető dallamaival vezette be a műsort. Az előadás Dr. Kelemen Tibor történelmi kutatómunkája eredménye. Kopoczky Lajos, az MTV főmunkatársa volt a moderátor. Megtudtuk, hogy a kereszt-

tes háborúk idején milyen személyes kapcsolat volt a Magyar Királyság és a Kilikiai Örmény Királyság között, mivel II. András (Endre) királyunk egyik fiának a kilikiaiak ajánlottak királyi menyasszonyt. A megbeszélés értelmében házasságszerző örmény udvari előkelőségek érkeztek Esztergomba és a Duna partján a részükre átadott épületet a

Wertán Zsoltné megköszöni Dr. Kelemen Tibor előadását

Villa Armenát és a hozzá tartozó területet, Terra Armenát használták. II. András is kereszties hadakkal indult a Szentföld visszafoglalására (5. Keresztes hadjárat), mely vállalkozás a többihez hasonlóan szintén sikertelen lett, sőt a velencei hajósok hatalmas összeget kértek a hadak Akkóba szállításáért, és hogy az ottani csatározások ideje alatt a pénz elfogyott és a visszaút már bizony gyalogszerrel történt. Az áhított frigy sem jött létre, de arról már nincsenek adatok, hogy meddig tartózkodtak még a Villa Armenában a házasságszerzők. Mindenképpen nagy fontosságú tény, hogy történelmünk folyamán a Magyar- és a Földközi tenger északkeleti sarkát szegélyező Kilikiai Örmény Királyság között a XIII. században ilyen kapcsolat volt. Ez nekünk, XXI. századi magyarörmény utódoknak nem közömbös. Látványossá vált az előadás a színes vetített, a szerző által készített térképekkel.

Raskó Lórántné Betegh Tünde elnökhelyettes az Erdélyben gyűjtött egyházi és népi öltözeteket és a mindennapok használati és díszítő művészeti tárgyait mutatta be. A gyűjtemény Bálint Zoltán, a „vándorszékely” kitaró tárgyszeretetét, gyűjtését dicséri. Boldogan szemléltük a gazdag kiállítás különleges tárgyait. Fogolyán Kristóf „Napsugár” koncertjét vastaps köszönte meg. Hosszan tartó beszélgetés vette kezdetét az agapéval.

Wertán Zsolt

Vállamra az évek összegyűltek és ránehezedtek

Sylvester Lajos beszélgetése a 101 éves Khell Júliannával

(3. rész)

Zongoraleckék a csűrben

A témánál maradva beszélgetésünket Orbán Árpád, volt megyei tanácselnökkel folytatjuk:

Orbán Árpád: – Anyám észrevette, hogy nekem „jó a fülem”. Apám katona volt a Bereck fölött a Kishavasban. Onnan kiverték őket az oroszok. Mi anyámmal elmenekültünk Lemhénybe. Mehettünk volna Martonosba is az apám szüleihez, ott élt az egyik bátyja is. El is indultunk, de a német katonák megállítottak, s más irányt mutattak. Így kötöttünk ki Lemhényben. Apám ezt megtudta, s visszavonulás közben egy fél órára beütötte hozzánk magát, s úgy elment, hogy az orosz fogságból négy esztendő múlva került haza. Szóval a fiatal koromat anyám intézte, mert ő volt itthon. Anyám jó viszonyban volt Bereckben a Khell Laci feleségével. Juci néni átjött hozzánk, s azt mondta: Etuska, mindenki menekül. Mi is. Szeretném megmenteni a pianínómat. Nagyszerűen zongorázott. Ma is él, most töltötte be a 100. életévét. – Engedjétek meg, hogy tegyük be a csűrbe – mondta –, s dobjunk reá valami takarmányt, hogy ne kapják meg az oroszok. Mindenki tudta, hogy az oroszok garázdálkodni fognak. Így került hozzánk a pianínó. Egyik sarokba betették, s egy csomó szalmát reádobtak. Én kölyökként bemásztam a pianínóhoz. Elöl le volt csukva, de hátul szabad volt, s a billentyűket nem láttam. Hátulról megkoppintottam a kalapácsot, s az egy hangot kiadott. Megtanultam, hogy melyik milyen hang, s zongoráztam, anélkül, hogy a

billentyűkhöz hozzáértem volna. Anyám vagy kétszer is elkergetett, hogy jönnék az oroszok, s meghallják. De én csak bebújtam a zongora mellé és hátulról pietyegtetem. Az oroszok elmentek, s Juci néni hazajött a menekülésből, s kérdezte: Etuska, megmenekült-e a pianínó? Szedjük le róla a szalmát – mondta anyám –, de nem tudom, hogy a fiam nem rontotta-e el, mert hátul állandóan bújt be, s valamit mesterkedett véle. Leszedtük a szalmát, Juci néni nagyon boldog volt, s kérdezte: te mit csináltál a pianínóval? Elmagyaráztam. S kipityegtetem azokat a slágereket, amelyeket akkor a faluban énekeltek. Ezek elhűltek, hogy én mit tudok. Juci néni azt mondta: Etuska, megmentetted a pianínómat. A gyereknek jó füle van. Képezni kell. Én megtanítom zongorázni. Így kezdtem zongoraórákra járni Khell Laci bácsiékhoz. Csak az volt a baj, hogy ő gyakorlatokat tanított, s azokat untam. Ahogy Juci néni a lábát kitette a házból, én kezdtem zongorázni az akkori énekeket. Juci néni hallotta, hogy mit csinálok, de hagyta, hogy zongorázzam a magamét. A fülbemászó melódiákat szerettem. Szóval én mind nyekeregtem, hogy zeneiskolába akarok menni. Anyám el is vitt Marosvásárhelyre. Ott volt zeneiskola. Érdeklődött, hogy vennének engem oda fel. Ötödikes elemista voltam. Valami tesztet is végeztek velem. Így kerültem Marosvásárhelyre. Volt egy Gántai József nevezetű nagyon híres magyartanárra. Anyámnak osztálytársa volt Szovátnán. Olyan okos ember lett, hogy az egyetemen is tanított. Meghallotta, hogy ez a Gántai az aligazgatója

a faipari műszaki líceumnak. A szimpátia megvolt az asztalossággal kapcsolatosan, és elvitt engem abba az iskolába. Örvendeztek egymásnak, hogy annyi idő óta találkoztak. Anyám elmondta, hogy van egy fiam, s én a legszívesebben ide íratnám be. Írjuk be a faipariba!

Így végeztem el a faipari szakközépiskolát Marosvásárhelyen. Nyolc éves volt a faipari. Jött a tanügyi reform, s akkor megszűntették ezeket az iskolákat, s bennünket szétdobáltak. Hazajöttem Bereckbe, s a hetediket ott végeztem el. Ezután újra felvitt anyám Marosvásárhelyre. Akkor én már ismertem a dolgot. Egyik húga ott lakott, s én azoknál szálltam meg.

Zongoraórák Bereckben

Még mindig a témánál időzve Juci néni folytatja:

Juci néni: – Orbán Árpai volt az első tanítványom. Őt tanítottam zongorázni. Az édesanyja kedves, jó barátnőm volt. Mivel iskolát nem tudtam végezni, varmi és zongorázni tudtam, zongoraórákat adtam. Árpai volt az első tanítványom, Tibád Sanyi a második, s utánuk jöttek a többiek. Annyi jelentkező volt, hogy nem is tudtam mindenkit elfogadni. Nagyon sok gyermeket felkészítettem felvételi vizsgára. Abban az időben a tanítóképzőbe kizáró jellegű volt a zene. Árpai kivételesen szeretett játszani a zongorán. A zongora miatt s a szegénység miatt az egész életem megváltozott. Azelőtt az utazás, a szórakozás, az öltözködés volt – fiatal voltam -, s a szegénység, a megpróbáltatások miatt a háború végén s azután, ami ezt követte, másképpen néztem a világot. Amikor a szegénységet megtapasztaltam, próbáltam a falu társadalmának az életébe jobban bekapcsolódni. Az iskolai ünnepekre a gyerekeket én készítettem

elő. A zenei számokat mi biztosítottuk. Nőegylet is működött. Ennek a munkájába is bekapcsolódtam. Délutánonként asszonyokul összegyűltünk, egymást megtanítottuk kézimunkázni, előadásokat is rendeztünk. Összeírtuk a szegény gyermekeket, akik nyaralásra voltak utalva. Elküldtük őket két hétre nyaralni. A zongorával sokat foglalkoztam, s anynyira fejlesztettem magamat, hogy már klasszikusokat is játszottam. Nagyon sokat szerepeltem. Brassóban is. Liszt II. Rapszódiját is játszottam. Ehhez felkészültség kellett. Tudást igényelt. Brahms magyar táncai is vonzottak. Bachot szerettem. S egészen az öregségemig a sok-sok nehéz munka után élvezetem volt, hogy legalább egy fél óráig a zongora mellé leüljek, s akkor lelki feltöltődésért zongorázom.

A zongora, s az olvasás volt mindenem. – *Zongorázni hol tanult meg Juci néni?* – Brassóban. Az apácáknál. Ferencrendi apácák voltak. Gyönyörű leánynevelő intézetük volt. Ott kaptam a jó alapozást. Később volt amire építeni. Ha konzervatóriumba nem is juthattam be – ez volt az álmom s vágyam – de nem voltak olyan körülmények, hogy ez sikerülhessen. Kicsit rapszodikus vagyok.

Szénavásár háromszáz ökör számára és egy koncepció per

– És akkor jött a háború után a többi csapás. Mivelhogy kereskedők voltunk, osztályellenségnek, osztályidegennek minősítettek. Ez már '46-ban történt. Ekkor az uramat belevonták egy koncepció perbe. Valamit kellett keresni, ami miatt elítéljék, hogy kivonhassák a társadalomból. Hét évi börtönt kapott... És ezt a hét évet az utolsó napig letöltötte. Erdélynek minden börtönét végig lakta. Egyik börtönből a másikba vitték.

– *Milyen indokot találtak ki a koncepció perhez?*

– Annyi alapja volt a dolognak – erre már lehet, hogy maga is emlékszik – be kellett szolgáltatni a terményt. Mindenképp.

– *Cséplőgépiünk volt, apám kulák...*

– Nohát akkor benne van a témában. A gazdáknak egy bizonyos mennyiségű szénát is be kellett szolgáltatni az állami raktárba. Az uram az IFET-nek – akkor Danubianak hívták ezt a fafeldolgozó vállalatot – s egy Varga nevű, vagy kézdivásárhelyi, vagy csernátoni volt a megbízott, aki bemérte ezt a beszolgáltatott szénát. Hozza vitték leadni a gazdaemberek. Persze a bemérésnél Varga csalt. Kevesebbet írt, mint amennyit a valóságban beszolgáltattott. S ebből neki keletkezett egy plusz mennyiség. Felesleg. Ezzel párhuzamosan az uram már állásban volt az IFET-nél. Állást kapott. Mivel kereskedő volt, s értett a dolgokhoz, a beszerzői posztot ő kapta meg. Az IFET akkor nagyon sok igavonó ökröt tartott. Ezekkel szállították le a fát – akkor még nem volt Ojtoz és Bereck között a sodrony megépítve – s ökrökkel vonatták át Bereckbe. Háromszáz ökör volt. Ezeket élelmezni kellett. A föld alól is elő kellett teremteni az állatoknak az enivalót. Az uram volt a felelős ezért. Ez a Varga, aki ezt a plusz szénát magának megszerezte, felajánlotta, hogy haszon nélkül, hivatalos áron a fölösleget vegye meg az uram az állatok részére. Hankó Pista volt az igazgató. Jelentették, hogy a gazdáknak már nincs eladó szénájuk, és máshol nem kapnak takarmányt. Mind beszolgáltatták. De ezt ami Vargánál pluszban van, be lehet szerezni.

– *Onnan vegyél, ahonnan akarsz – mondta Hankó –, ehhez nekem semmi*

közöm. Ha egyetlen állat is elpusztul azért te leszel a felelős.

– Így az uram megvette ezt a szénát. Amikor ez kipattant, Vargát letartóztatták. És kibogozták a szálakat, hogy hová tette a takarmányt? Mi lett a szénával. Hiába bizonyította az uram, hogy ő megvette ugyan hivatalos áron azt a szénát, s úgy számolta el a cégnek, egy bani haszna nem származott belőle. Erre az volt a válasz, hogy illegálisan lopott szénát vásárolt. A vád az volt, hogy bűnrészesség – *complicite*. Az uram közrejátszott Vargával és elősegítette ezt a panamát. Ezért kapott hét évet.

Egészségileg mennyire viselte meg a börtön?

Nagyon megviselte. A fogolytársainak támogatniuk kellett, mert járnai sem tudott. Le volt gyengülve. Amúgy is törékeny, gyenge alkatú volt. A mai napig is azt mondom, hogy nagyon-nagyon valóságos volt, s ez mentette meg. Az örményekre jellemző is a vallásosság. Anynyira bízott az Istenben, s azt is tudta, hogy a család hűséges hozzá. Kitartunk mellette, s mindent elkövettünk, hogy szabaduljon. Ügyvédet fogadtunk. Így került az uram börtönbe. S a hét évet le kellett töltenie. De hazakerült, s azután még tizenhárom évig élt.

– *Volt-e arra lehetőség, hogy a börtönben a férjét meglátogassa, kapcsolatot tartson vele?*

– Voltak olyan kedvezmények, hogy három havonként lehetett látogatóba menni. Minden hónapban megengedték csomagot küldeni, s ez soha-soha nem maradt el. Szegény Ödi volt ezeknek az utazásoknak a megszervezője. Amikor hidegebb volt, s nehezebb volt utazni, akkor ő ment. Egyszer Tibor is ment, a kisebbik fiam.

Folytatjuk

160 éve történt – emlékműsor

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc Aradi Vértanúi tiszteletére a 160. évforduló alkalmából október 2-án tartotta hagyományos ünnepi rendezvényét a Fővárosi Örmény Önkormányzat és az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület Budapesten, a Városháza dísztermében.

A díszteremben a vértanúkra és a forradalom örmény résztvevőire emlékező kiállítás fogadta a látogatókat. Az emlékműsor a magyar és örmény himnusz felhangzása után dr. Issekutz Sarolta elnök megnyitó szavaival vette kezdetét, majd Dr. Kedves Gyula hadtörténész ünnepi megemlékezésével folytatódott.

A szabadságharc muzsikája címmel a *Kecskés Együttes* ünnepi hangversenye fergeteges sikert aratott, hiszen jól ismert verbunkosok, indulók, ver-

dr. Issekutz Sarolta megnyitja az emlékműsort

sek hangzottak fel, nemzeti örökségünk irodalmi, zenei kincsei. Köszönet érte L. *Kecskés András* művészeti vezetőnek és együttese tagjainak, valamint Dr. *Szabó András* előadóművészek. Az együttes tagjai: *Urbanetz Víg Margit* (hegedű), *Lévai Zsuzsanna* (brácsa), *Lévai Péter* (furulya, zúgósíp), *Lévai Gábor* (fanfántrombita, nagybögő),

Molnár Péter (duduk, tilinkó, furulyák, tárogatósíp), *Kecskés Péter* (tekerőlant, hárfa, gitár, ének), *K. Kobza Vajk* (örmény lant), *Pálmai Árpád* (ének), *Tí-*

A *Kecskés Együttes*

Dr. Kedves Gyula hadtörténész

A közönség a Városháza dísztermében

már Sára (ének), *Csergő Herczeg László* (48-as dob, tekerőlant), *L. Kecskés András* (gitár, koboz, ének).

Az elnök záróbeszéde után az ünnepi műsor a Szózat és Székely Himnusz

elénekzésével zárult, majd a Bazilika hangjai zúgása kíséretében megkoszorúztuk Kiss Ernő és Lázár Vilmos aradi vértanú emlékére felszentelt kopjafát az EÖGYKE és a FŐÖK nevében. Az aradi vértanúk jelenlévő hozzátartozói közül Schweidel József tábornok leszármazottai koszorúztak még, majd az emlékezők hosszú sorban helyezték el fehér rózsájukat a kopjafa lábánál.

Az estet erdélyi örmény fogadás zárta, mindenki megalé-
désére.

Köszönet a rendezvény támogatóinak: Budapest Főváros II. kerületi-, Ferencvárosi- és XI. ker. Örmény Kisebbségi Önkormányzatnak

M

A kopjafánál koszorúz Szenttamássy Katalin, dr. Issekutz Sarolta és Heim Pál

Dr. Kedves Gyula

Gondolatok az „Aradi Golgotáról”

Mindmáig az egyik legtöbbet emlegetett megállapítás az aradi vértanúinkról, hogy többségük, idegen nemzetisége dacára, vállalta a magyar szabadságharc szolgálatát egészen mártírhalála színhegyéig. Alátámasztásul Ernst Ritter Poelt von Poeltenberg szavait szokták idézni, amikor az végigtekintve az aradi várudvaron leendő vértanú társain megállapította: „szép deputáció megy az úristen elé a magyarok ügyét képviselni”. Ebben a gondolatban azonban sokkal több van, mint a nemzetiségi tarkaságra való utalás. Hogy pontosan mit is gondolt bele ez az ízig-vérig osztrák nemes kimondott szavaiba, azon hosszan elmélkedhetnénk, talán vitatkozhatnánk is. Egy azonban bizonyos, abban a szomorú menetben ő akkor már Poeltenberg Ernő magyar honvéd tábornok volt, s ezen a néven magasztosult aradi vértanúvá, s vonult be mindörökre a nemzeti emlékezetbe, foglalta el helyét a lelkünkben számon tartott nemzeti panteonban. És ez nem hatásvadászó szimbólum, komoly mondanivalóval telített megállapítás. Nem annyira a mondásáért emeltem ki éppen Poeltenberget elsőnek az aradi vértanúk közül, hanem annak bizonyítására, hogy egy kicsit félreértjük, illetve túldimenzionáljuk az aradi vértanúk esetében a nemzetiségi tarkaságot. Ehhez vissza kell tekintenünk majd ezer évvel korábbra, amikor az államalapító királyunk, Szent István megfogalmazta fiához intézett intelmeiben, politikai végakaratóban a más népeket befogadó ország erejéről vallott meggyőződését. Bár fia ezt nem hajthatta végre, a magyar király országa befoga-

dóvá vált, s a kialakuló magyar nemzet befogadó nemzeté.

A XIX. század első felében is, amikor a korszak leghaladóbb, legkorszerűbb politikai áramlatát magáévá tévő reformpolitika megfogalmazta a maga politikai nemzet tételét. Ezt azonban nem minden velünk élő nemzet (helyesebben vezetőik) értette, illetve félre értette, vagy sanda politikai céljai szolgálatában félre akarta érteni. A nemzetiségi ellentétek 1848-49 magyar forradalmának és szabadságharcának az egyik legsúlyosabb problémájává váltak. Hiba volt ez, a magyar politikai vezetés részéről kétségtelenül súlyos hiba volt a nemzetiségi problémák elkezeltése, de nem erről szólt az egész világot ámulatba ejtő forradalom, hanem a jogkiterjesztésről, a demokratizálódásról, a polgári állam megteremtéséről, tehát általános emberi értékekről. Világosan megfogalmazta ezt hadügyminiszterként egy másik aradi vértanú, Aulich Lajos egy napiparancsában: „harcunk nem a nemzetiség, hanem a közszabadság harca a bitor zsarnokság ellen”. Egy olyan, frissen kialakult problémával szembesült a forradalom vezetése, amelynek kezelésére nem volt minta, s megoldására talán máig nem rendelkezünk szerte a világban megbízható recepttel. S csendesen csak annyit kérdezek (a válasza nem is várva, hiszen tudjuk jól a szomorú választ), hogy megoldódtak-e az elmúlt 160 év során azok a nemzetiségi problémák, amit 1848-49 forradalma és szabadságharca nem tudott megfelelően kezelni? Pedig a próbálkozások biztatóak voltak, és meggyőződésem,

hogy külső beavatkozás nélkül a mind-egyik fél számára elfogadható kompromisszumos megoldás is létrejött volna. Mert való igaz, hogy a szerbek és horvátok szembefordultak 1848-49 Magyarországgal (nemcsak a magyarok szabadságharcával, de akarva-akaratlanul magával a forradalommal, végső soron saját maguk forradalmával is), mégis léteztek olyanok, akik közös feladatnak vélték a polgári állam megteremtését, az új alkotmány védelmében halálig készek voltak küzdeni. Ezért áll az aradi bitófákhoz a szerb Damjanich János és a horvát Knezić Károly. Valóban idegenek ezek a katonák? Mindketten világosan megfogalmazzák még a szabadságharc kitörése előtt, a császári-királyi hadsereg századosaiként miként is vélekednek erről. Knezić Galícia nyomorúságában szembesülve – az uralkodóház politikájának kilátástalanságával – lett elkötelezett híve a polgári átalakulásnak, az új társadalmi rend megteremtésének. Egri magyar felesége révén – bár ragaszkodik továbbra is neve horvátos írásához – megbecsült emberré válik a magyar Egerben is, ő pedig – tisztelve a befogadó nemzetet és megismerkedve annak kultúrájával, szokásaival – „magyarrá” válik. Hasonló módon gondolkodott Damjanich is, s bár neki a felesége is szerb gyökerű Arad megyei birtokos nemesi sarj, mégis bátran megválaszolja 1849 áprilisában hadosztályparancsnokának, Julius Haynau báró, altábornagynak a magyarságát gúnyosan firtató kérdését. Haynau a magyar kormányt szidalmazó kifakadásait erélyesen visszautasító századosán meghökkenve azt kérdezte, hogy mióta olyan nagy magyar – szerb határőrcsaládból származása ellenére – Damjanich. „Azóta, mióta megérttem,

hogy az ember annak az országnak az érdekében köteles szolgálni, amelynek a kenyerét eszi” – hangzott a válasz. És a többi „idegen” vértanúról is hasonló mondható el, valamennyien Magyarországi, a soknemzetiségű Magyar Királyság fiai, hű állampolgárai voltak. A zombori sváb Schweidel József, a felvidéki német polgárcsaládból származó Láhner György és a pozsonyi németek közé tartozó Aulich Lajos. Mert a magyarországi németiség (különösen a Délvidéken) többnyire támogatta a szabadságharcot. Mint ahogyan többségében támogatta azt a szlovákság is, még mártírt is adva – a szabadságharc levetését követően – Jeszenák János báró személyében. És feltűnő módon – bár a közvélekedéssel ellentétesen –, míg az erdélyi románság döntő része szembefordult a szabadságharcral, sorra pusztítva el erdélyi magyar falvakat, addig a magyarországi románok jelentős része még honvédként, a szabadságharc katonájaként is helytállt. Ebben a sorban pedig kiemelendő a hazai örménység, amely azon nemzetiségek közé tartozott, amely egy emberként támogatta a szabadságharcot.

Miért is tette volna másként, hiszen a polgári átalakulás a létérdekük volt. Ennek a felismerése vezette őket a nemzeti zászlók alá. Ez azért nem magyarázhatja meg azt a tényt, hogy számarányukhoz képest a legnagyobb mértékben vették ki részüket a harcból, s nem túlzás a megállapítás, hogy ebben a tekintetben magyarabbak voltak a magyarnál. Ehhez az áldozatvállaláshoz kellett az a tudatosság is, ahogyan az örmények a befogadó nemzet iránti tiszteletből igyekeztek megtalálni helyüket annak kulturális, társadalmi és gazdasági közegeiben egyaránt.

A két örmény gyökerű aradi vértanú élete ezt példázza. Kiss Ernő – a XVIII. századi hadiszállításon meggazdagodott kereskedőcsalád sarja – sikerrel igyekezett magyar nemessé válni, nem sajnálva ennek érdekében az anyagi áldozatokat sem. Ezt azonban okosan, a köz érdekét is számon tartva tette, a reformernemesség, s nem pedig a hivalkodó, csak a saját megjelenését előtérbe helyező nemesi gőg gondolkodása szerint. Így korszerűsítette roppant birtokai gazdaságát komoly beruházásokkal, létesített iskolát, támogatott egyházat, kórházat, alapítványokat. És akkor, amikor huszárezredessé kinevezve saját költségén látott el új, pompás díszegyenruhával és felszereléssel egy századnyi válogatott huszárt ezredéből, olyan országmázst valósított meg, amelyre felkapnák a fejüket modern világunk PR-apostolai is (ha érdekelné őket egyáltalán). Mert amíg a bánsági Újpécscről az ezredtulajdonos Hannover királya székvárosáig végig vonultak ezek a magyar huszárok, minden útba eső német városban a magyar hadkultúrát emlegették, elismeréssel. De példaértékű Kiss Ernőnél az az önmehtagadással párosult szolgálatkészség is, ahogyan saját személyét mindig alárendeli a közérdekeknek, amely csak az igaz hazafiság, a lélek nagyságának az ismertetője. Nem született hadvezérnek, s képes volt ezt be is látni, s átadni a csapatok vezényletét az arra rátermettebbnek, ahogyan ezt tette 1849 januárjában Damjanich tábornoknak. Nem lett sértett, pedig nyilván bántotta önérdetét a dolog, de hűen szolgálta a haza ügyét mindvégig, ha kellett íróasztal mellett, ha kellett haditanácsban, ha kellett csapatokat szemlélve. Zokszó nélkül fogadott minden, esetenként rangon alulinak is minősítet-

hető feladatot a honvédsereg rangidőse, elsőnek kinevezett altábornagya. Lázár Vilmos egy másik véglet, az aradi vértanúk között a legalacsonyabb rangú, ezredesi előléptetését is csak az utolsó napokban kapta. Rendfokozatánál azonban sokkal nagyobbat teljesített. Ahogyan Kiss Ernő az első pillanatban szolgálatba lépett, az első jelentős győzelmet aratta a szabadságharcban 1848. szeptember 2-án Perlasznál, úgy Lázár Vilmos az utolsó percig harcolt. Katonái csaptak össze először a Kárpátok hágóin áradatként beözönlő orosz főerőkkel 1849 júniusában, és ettől kezdve minden összecsapásban ez a fiatal alezredes, illetve az ő csapatai (legyen dandár – hadosztály, vagy végzetül hadtestparancsnoki beosztásban is) a magyar haderő legszilárdabb pontja. Pedig irgalmatlanul nehéz körülmények között tevékenykedik, a győzelemre itt nincs már jótányi esély sem, s mégis mindvégig szolgál. A parancsnoki felelősség, a katonáival szemben felelősséget érző vezető eleven példája lesz, ahogyan nem hagyja el az összeomlás után sem csapatait, pedig szabad az út emigrálása előtt. De ő nem hagyja el a fegyverüket letenni kényszerülő katonáit, pedig pontosan érzi fenyegetettségét. Most mégsem ezekre az emberekre, az ő példájukra szeretném felhívni a figyelmüket. Mert a magyar 48-at sújtó megtorlásnak száznál is több mártírunk esett áldozatul, ezért ne csak az aradi tizenháromra emlékezzünk! Annál is inkább, mert méltatlanul feledtük el őket, s azért is, mert ez a képzeletbeli mártírkoszorú bizonyítja, szimbolizálja azt a széles körű, az egész nemzetet átfogó összefogást, ami a valós magyarázata a 48-as nemzedék sikereinek a katonai vereség ellenére is.

A Hadtörténeti Múzeumban „Bitófán, várfogságban és fegyver alatt” címmel egy megtorlást bemutató időszak kiállítását készítettünk el október 6-ra. Szerkesztettünk egy térképet is, amelyen a megtorlás különféle formáival, illetve azok helyszíneivel szembesülhet a látogató. Ezen a térképen egymásba érnek az akasztófák (a kivégzések helyszíneit jelölő piktogramok) Bécstől Aradig. Ezért gondolom, hogy a kevésbé ismert mártírokról is szót kell egy-egy megemlékezésen ejteni. És itt, az örmény gyökerekkel rendelkezők körében mi sem természetesebb, hogy ezen a téren is egy örmény-magyart keressünk meg, mert 1848–49 Magyarországon az örmények nem csak a harcban, de a mártírok sorában is jóval származásuk fölött jelentették meg hazafiságukat. Novák Tivadar, szamosújvári főbíró 38 éves fia azonban nem csak örmény gyökerei miatt érdemes figyelmünkre. Személye szimbolizálja a nemzetté forrás folyamatát, az összefogást, az egy cél érdekében való együttes közremunkálást, amely mindig a közösség sikerének a záloga. Mindenki tegye a dolgát, ott ahol tudja, azt, amit tud, de azt becsülettel, legjobb tudása szerint. Novák Tivadar ezt tette, s bár igazából nem tett semmi rendkívülit, a megtorlás eszelen indulatának mégis áldozatul esett. Korábban a császári-királyi hadsereg tisztjeként szolgált, tehetséges, jóra való huszárhadnagy volt a későbbi szabadságharcos hadügyminiszter, Mászáros Lázár ezredében. 1846-ban azonban egy lovasbalesetből kifolyólag rokkantként nyugalmazták. Különösebben nem lelkesedett a forradalomért, egy rövid 1848-as nyári adminisztratív jellegű szolgálattól eltekintve nem vett részt sem a hadseregszervezés, sem a had-

erő működtetésének nagy munkájában. Amikor a legváltóságosabb helyzet bekövetkezett 1849 januárjában, a császári katonaság által megszállt Pesten lépett a cselekvés útjára. Nem akarta megváltozni a világot, nem hős akart lenni, csupán tette a dolgát, segítette a nemzetét azzal a kevéssel, amire képes volt.

A császári-királyi hadsereg olasz katonáival beszélgetve arra hívta fel figyelmüket, hogy a magyar és az olasz nem egymás ellensége, továbbá arra, hogy a magyar honvédseregben nem csak számos olasz harcol, de egész olaszokból álló alakulatok is szolgálnak, s így megvan a veszélye annak, hogy előbb-utóbb nemzettársaikkal kerülnek szembe a harcmezőn. Feljelentették érte, s a hadbírótság, mint volt tisztet lázítás kísérletéért halálra ítélte, amelyet 1849. március 14-én, egy nappal a pesti forradalom évfordulója előtt végre is hajtották. Novák Tivadar csak egyszerű hazafi volt, mégis életével kellett fizetni azért, mert szíve sugallatát követte. De a szabadságharc csak úgy tudott kibontakozni, csak úgy tudta erejét megmutatni jogai védelmében, ha százezer számra ott álltak a hősök és a vezetők mögött az egyszerű hazafiak, akik „csak” tették a dolgukat, akkor is, ha az életveszélyes volt.

Ezért kell most emlékeznünk Novák Tivadarra is, aki csupán egy kicsiny ágacska abban a mártírkoszorúban, amelyet az aradi vértanúk fémjeleznek. És emlékeznünk kötelesség, jeles elődeink cselekedeteit példaként felmutatni pedig büszkeség örménynek, magyaroknak egyaránt.

(A 2009. október 2-án, a Városháza dísztermében elhangzott előadás szerkesztett változata.)

Gyulai gyökerek ereje

Szeptember 26-án bensőséges megemlékezésre került sor Gyulán, a római katolikus temetőben, ahol Kiss János philadelphiai lakos – közösségi tagunk – ősei, Kiss Antal és Gorove Katalin házastársak síremlékének újraszertelése került sor, a síremlékek felújítását követően. Ez alkalomból megkoszorúzták Kiss János felmenői háza falán felállított Kiss Ernő emléktáblát is az aradi vértanúkra emlékezve, ugyanis ebben a

házban tartották fogolyként Kiss Ernő altábornagyot a világosi fegyverletelt követően.

Az emléknapot Kiss János rendezte, aki házastársával együtt Gyulára érkezett az USA-ból és egy közös ebéden fogadta a nagyszámú rokonságot.

A család az Aradi Vértanúk emlékműnél is koszorúzott (elöl középen Kiss János)

Kiss Antal és Gorove Katalin sírjánál jobbról Kiss János

Kiss Ernő emléktábla Debrecenben

Bár Debrecenben régen van Kiss Ernőről elnevezett utca, emléktábláját október 6-án katonai tiszteletadás mellett avatták fel, amelyről a helyi tévé is tudósított. A tábla Honvéd temető mellett, szép környezetben állít emléket az erdélyi örmény Kiss Ernő aradi vértanúnak. Debrecenben több aradi vértanúról is van utca elnevezve, de emléktáblát eddig csak Kiss Ernő altábornagy kapott.

Ezzel szeretném kiegészíteni az örmény emlékhelyek leltárát és örömmel küldöm az emlékhelyről készített felvételeimet.(...)

Dr. Bába Blanka

Koszorúzáson szövődött a barátság

Vetélkedve emlékeztek

Mi lett a 13 aradi vértanú holttestével? Ez csak egy volt azon kérdések közül, amelyekre a Hartyán NOK iskola végzőseinek válaszolniuk kellett október hatodikán, az örmény önkormányzat által szervezett vetélkedőn.

Vetélkedőt rendezett a szabadságharcról a kerületi örmény önkormányzat a Hartyán NOK iskolájában. A négy nyolcadikos csapat tagjainak ki kellett találniuk, hogy három tanár közül melyik mond igazat az 1848/49-es szabadságharcról, csatáiról, hőseiről, vértanúiról és az örmény származású résztvevőiről: Kiss Ernőről és Lázár Vilmosról.

– Akkor kezdődött az együttműködés az önkormányzattal, amikor iskolánk először megkoszorúzta Kiss Ernő örmény-magyar aradi vértanú emléktábláját október 6-án. Azóta ezen a napon és március 15-én már együtt koszorúztunk – árulta el *Gulyás Gabriella* szabadidős programszervező, aki *Szőcs Tamás*

igazgatóval és *Nuridsány Zoltánnéval*, a XV. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnökhelyettesével közösen vezette a vetélkedőt.

Nagyon hálásak vagyunk azért a szép műsorért, amit a gyerekek az aradi vértanúk tiszteletére adnak, cserébe megvendégeljük őket és játékos vetélkedőt szervezünk nekik. A győztes csapatot a szabadságharcról szóló könyvekkel jutalmazzuk – árulta el lapunknak *Nuridsány Zoltánné*. – Az önkormányzat megalakulása óta folytatja kulturális misszióját, hisz célunk, hogy megismertessük a kerület lakóival a sok ezer éves ősi örmény kultúrát. Beszámolókat tartottunk erdélyi örmény kolóniákról, örmény gyökerű vendégművészeket hívtunk a kerületi művelődési házakba. Évente tartunk magyar-örmény találkozókat Csíkszépvízen.

TT

(Megjelent a *Helyi Téma XV. Kerületi kiadványában 2009. október 14.*)

Mesenap

Az *Ünnepi könyvhét a Ráday utcában* (június 5–7.) keretében június 7-én, vasárnap 14–15 óra között *Örmény mesék, nemcsak örményeknek* c. rendezvényre került sor, amelyen *Borbély Bartis Júlia* mesélt a gyermekeknek, felnőtteknek. (Képünk bal oldalán)

Sorsukat méltósággal vállalták » Kiss Ernő sírjánál emlékezett Vajdaság magyarsága a Magyar Szabadságharcra és az Aradi Vértanúk kivégzésének 160. évfordulójára « Megemlékezések Vajdaság-szerte

Eleméren, a Szent Ágoston-templomban, Kiss Ernő honvéd vezérőrnagy sírjánál emlékezett tegnap a vajdasági magyarság a magyar szabadságharcra és az aradi vértanúk kivégzésének a 160. évfordulójára

*dr. Issekutz Sarolta
az EÖGYKE elnöke*

Huzsvár László nyugalmazott megyéspüspök és a papi segédlet

A megemlékezés kegyeletadó szentmisével kezdődött, amelyet msgr. Huzsvár László nyugalmazott megyéspüspök celebrált, a bánági papság közreműködésével. Kihangsúlyozta: mi nem a nemzet vereségein, bukásain kesergünk, hanem elődeinknek a nehéz történelmi pillanatokban tanúsított tisztességét, becsületét, erkölcsiségét méltatjuk, amelyekért érdemes élni és meghalni.

Kiss Nándor református lelkész szerint tévedés volna az aradi vértanúkat po-

litikai vértanúknak nevezni, hiszen az ő életüket Isten igazgatta, más útjuk nem is volt, minthogy vállalják sorsukat, vagyis visszaadják életüket, akitől kapták. Dr. Issekutz Sarolta, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kultúregyesület elnökszónya ismertette a három évszázaddal ezelőtt Magyarországra települt örmények történelmét. A forradalom iránti elkötelezettségüket mi sem bizonyítja jobban, minthogy a 12 ezer örmény 1200 honvédet, hetven főtisztet adott a szabadságharcnak.

A megemlékező, ünneplő közönség

A hálaadó szentmisén, az egybegyűlt hívek mellett jelen voltak nemzeti egyházaink képviselői, anyaországi vendégek, a tartományi kormány, a Magyar Nemzeti Tanács, a vajdasági magyar politikai pártok, civil szervezetek, a magyar többségű valamint a nagybecskereki önkormányzat képviselői. Idén is itt voltak a szenttamási, kishegyesi és a bácsfeketehegyi iskolák diákjai. Az ünnepi műsorban fellépett az Emmanuel

Kiss Ernő sírjánál

Aradi Vértanúk emlékünnepe a Vajdaságban

(2009. október 5–6.)

Október 5-én este 19 órakor a nagybecskereki Nepomuki Szent János székesegyházban kezdődött a magyar szabadságharc és az aradi 13 kivégzésének 160. évfordulója tiszteletére rendezett ünnepségsorozat. Lázár Vilmos aradi vértanúra, a város szülőtere emlékeztek – akit a templomban kereszteltek meg –, a koszorúzási ünnepségen, ahol

dr. Issekutz Sarolta, az EÖGYKE elnöke is elhelyezte az erdélyi örmények koszorúját az emléktáblánál. Az ünnepi hangversenyen az Emmanuel énekkar, a hagyományoknak megfelelően, ünnepi műsorával tette ismét emlékeztetessé az estet.

Október 6-án 11 órakor az eleméri Szent Ágoston tiszteletére felszentelt, s Kiss

kamarakórus és Körösi István színművész. Hétfőn este a nagybecskereki Nepomuki Szent János székesegyházban elhelyezték a kegyelet virágait a nagybecskereki születésű másik aradi vértanú Lázár Vilmos emléktáblájára.

*K. I., csin, Erer, L. J.
(Magyar Szó Közéleti napilap, Újvidék, 2009. október 7.)*

Ernő vértanú által építtetett – az adományok segítségével kívülről nagyrészt felújított – templomban gyűlt össze a vajdasági, erdélyi, magyarországi emlékezők sokasága, ahol ünnepi gyászmisével és kulturális műsorral emlékeztek az Aradi Golgotán kivégzett 13 vértanúra, köztük a magyarörmény Lázár Vilmos ezredesre és Kiss Ernő altábornagyra. Az Emmanuel énekkar ünnepi műsora után dr. Issekutz Sarolta elnök beszélt az erdélyi örményekről, a Kiss, Issekutz és Lázár család vajdasági letelepedéséről, a környék felvirágoztatásáról.

A megemlékezés a templom bejárata melletti külső falon elhelyezett emléktáblánál folytatódott, ahol először *Varga Imre*, a Magyar Köztársaság belgrádi nagykövete mondott ünnepi beszédet, majd a vajdasági magyar szervezetek

Az eleméri templom új kapuja

képviselői. Az emléktábla megkoszorúzása után 20 szervezet helyezte el koszorúját az oltár alatti kriptában Kiss Ernő aradi vértanú síremlékénél. Dr. Issekutz Sarolta az erdélyi örmények és az Issekutz család nevében helyezte el koszorúját Kiss Ernő márvány síremléke előtt.

Az ünnepség után az emlékezők szemügyre vették a templom tatarozási munkálatainak pillanatnyi állását: a külső vakolat körben megújult a lábazat kivételével, mely csak a bejárati oldalon készült el. Az ablakokat beüvegezték, a sérült ablakkereteket helyreállították. Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület által gyűjtött 350 ezer Ft adományból a templom bejárati kapuját sikerült elkészíttetni az eredetihez hasonló stílusban, új anyagból, kovácsoltvas zsanérokkel.

A munka folytatásához további adományokra van szükség. Igen fontos a templom belső terének restaurálása, a súlyos repedések és beázások nyomainak megszüntetése, a freskók és a templomi festmények mielőbbi restaurálása, végül a kriptá felújítása.

I. S.

Lázár Vilmos szobra a Budai Várban, a Hadtörténeti Múzeum és Intézet kertjében

Margittai Gábor (Nagybecskerek)

Kátrányföld

Százhatvan éve vésődött Arad a nemzeti emlékezetbe
Tizennégy évet „élt” a becskerekeli Kiss Ernő-szobor

(1. rész)

A bánáti szerbek szerint az ő világuk különbözik a bácskaiakétól: soknemzetiségű hagyományaik miatt néhány lépéssel talán közelebb vannak Európához. Náluk például magyart sem vernek a magyarságért, mint Szabadkán vagy Temerinben. Bejártuk a távoli Nagybecskereket és környékét, hogy az aradi vértanúk ereklyéinek állapotán mérjük le, valóban más világ-e a bánáti.

„Így loptuk mi el azon a borzasztó sötét éjszakán a Kiss Erneszt holttetemét. Nagyön szomorú dolog volt az, uram.”

(Vörös Márton komornnyik visszaemlékezése, 1896)

Szerb vagyok, de vajdasági meg bánáti is, és siralmasnak tartom, ha a személyiség csupán egydimenziós – magyarazza felhevülten Bozsidar Vorgics, a nagybecskerekeli Nemzeti Múzeum igazgatója, miközben egyik cigarettáról a másikra gyűjt. A mennyezetre emeli tekintetét, nagyot sóhajt, majd szerényen hártja a könnyeit törölgető tolmács hálakitörését. A kérdéseinket fordító Bálint Aranka máskülönben a becskerekeli levéltár vezető kutatója és a helyi magyar kulturális élet motorja. Miközben az igazgató beszél, meghatottan suttogja, hogy minden szava így igaz, és hogy Bozsidar, aki a semmiből teremtette meg a múzeumot, megszenvedett a nézeteiért.

– Anyám, aki egy szót sem értett az önök nyelvén, mindig sírt, ha magyar zenét hallott; s én is mindig libabőrös leszek,

Kiss Ernő délvidéki emlékművének darabja a nagybecskerekeli múzeumban. Hol a helye?

ha valaki magyarul szól – folytatja a direktor, aztán mélyet szippant a cigarettájából, bent tartja a füstöt, jelentőségteljesen elmosolyodik, majd a füsttel együtt kiböki –: ugyanis ez a létem része.

Amikor telefonon hívjuk még a bácskai Zentáról, első szóra készséggel állnak rendelkezésünkre Bálint Arankával: ha kívánjuk, találkozhatunk akár ma, késő délután is a múzeumban, mondja Vorgics úr, hogy lefényképezhesük mindazt, ami a legmagasabb rangú aradi vértanú, Kiss Ernő szobrából megmaradt. Segítőkéz és előzékeny, s azt sem nehezményezi, hogy a bánáti síkságon kalandozva órákat késünk, és hogy találkozásunk előtt még rövid te-repszemlét tartunk Torontál vármegye hajdani központjában. Autónkat leparkoljuk a Magyar Királyi Törvényház tiszteletet parancsoló tömbjénél, átsétálunk a Béga túlsópartjára a Ferencz József hídon, s a pénzügyi palota előtt elha-

ladva a Lechner Ödön-féle vármegyeháza irányába tartunk. magyar határtól két-háromórányi autóútra, Belgrádtól jó ötven kilométerre északra fekvő Nagybecskerek belvárosa – ha tenyerünkkel óvatosan behatároljuk látószögünket – szintiszta Monarchia. Persze amolyan kopottas változatban. A vármegyeháza és a templom derékszögében, a régi Ferencz József téren mediterrán hangulatú, napernyős vendéglők, amelyek Péter király méltóságteljes lovas szobra őriz – azon a helyen, mely még sosem hozott szerencsét köztéri szobroknak. Ide torkollik a volt Hunyadi utca is, száz éve kiskereskedők, szatocsboltok sugárútja, a poros akácfák előtt húzott el a becskerei városi vasút apró gőzmozdonyával és elegáns kocsiáival – hogy az impériumváltáskor valami „célszerűbb” feladatot is kapjon.

Bozsidar Vorgics büszkén kalauzol kiállítóteremről kiállítóteremre, hódoltságkori vedutákon, katonai felmérések térképein mutatva meg, hogyan született meg a Béga mocsarában emelt vár körül a város, amelyet hol törökök, hol labancok uraltak, amelynek templomtornyából hol műezzin hívott imára, hol ágyúnak való harang, amely az 1848–49-es szabadságharcban hol a lázadó, magyar anyakönyveket pusztító rácoknak, hol a rácokat aprító Kiss Ernő seregének adott tábor. Majd a kiegyezés után örült iramban fejlődött gyáraival, vasútjával, telefonvonalával és villanyvilágításával. Ám déli városainknak is megvan a maguk keresztje, mert az elcsatolás sem változtatott ezen a hol-hol libikókán: Nagybecskereket hol Petrovgradnak hívták a király tiszteletére (a két háború között), hol Zrenjaninnak egy Zsarko Zrenjanin nevű partizánvezér emlékeztére (a második világháború után). Kö-

vetkezésképp Kiss Ernő szobrát Péter királyé, Péter királyét Zsarko vezéré, Zsarko vezérét megint Pétert királyé váltotta a város főterén. Két dolog azonban bizonyossá vált mára Torontál vármegyé egykori székhelyén: Kiss Ernő bronzalakjának és Nagybecskerek hangalakjának többé nincs helye ebben a körforgásban.

„...én jó gazdát azután annyira megsajnálta, és oly hosszat kaptam, hogy még agyonlövetés utáni éjjelen Kiss Ernő tábornagy jó gazdát az Aradi várból kiloptam, és az Aradi temetőben eltemettem, ott a temetőben 6 hétig hagytam, Aradról elvittem Kátrányföldre a hol 16 esztendeig feküdt; onnan átszállítottam az ő templomi kriptájában Eleméren a hol most is nyugszik” – írja 1890 októberében Kossuth Lajosnak Kiss Ernő vén huszárja, Kovács Mihály, aki négy évtizeddel korábban egy másik torontáli úr komornyikjával, Vörös Mártonnal „szöktette meg” a nemes halottat a vesztőhelyről. Hat évvel később mondja jegyzőkönyvébe a kilencvenhat esztendő lakáj az akció részleteit: a kivégzés éjszakáján visszalopakodtak Kovácsal a várakba, kiemelték a puha talajból az éppen csak elhantolt csupaszholttestet, kétkerekű taligára tették, s az egyik tolt, a másik tartotta Kiss Ernő porhüvelyét. Így imbolyogtak végig a városon bérelt lakásukig, mint valami gaztevők a lopott holmival. Még az éjleple alatt megmosták, felöltöztették a halottat, szétroncsolt fejét összekötötték, a testet lepedőbe csavarva mázolatlan koporsóba tették, majd rábízták az aradi temetőcsőszre, aki B. B. monogrammal megjelölt sírba temette.

*Folytatjuk
(Magyar Nemzet, Hétfégi Magazin 2009. október 3.)*

Lukács Dénes emlékezete

Mint arról már hétfőn röviden beszámoltunk, a vasárnap délelőtti szentmisét – október 6-a közeledtére való tekintettel – az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc hőseinek, a magyar nemzet mártírjainak emlékére ajánlotta Fodor József általános püspöki helynök a váradi római katolikus székesegyházban. A szertartást követően a hívek a felszámolt váradolási temető Markovitskápolnához vonultak, ahol ünnepélyes keretek között leleplezték a szabadságharc nagyváradi hőseinek, Lukács Dénes tüzérezredesnek a mellszobrát, Berek Lajos magyarországi szobrászművész munkáját.

A szoboravatót a Nagyváradi Római Katolikus Püspökség és a Magyar Királyi Gábor Áron Honvéd Tüzérségi Hadapródiskola Bajtársi Köre szervezte, megemlékező beszédet a budapesti Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kossuth Lajos Hadtudományi Karának dékánja, Felházi Sándor ezredes mondott, kidomborítva 1848 jelentőségét, a fegyveres szabadságharc dicső momentumait és nehézségeit, a katonai helytállást, különös tekintettel a honvéd hadiparra és tüzérségre. Szólt az aradi tizenhárom 160 évvel ezelőtti mártírúmról, de azokról is, akiket nem Aradon, hanem másutt ért utol az önkényuralmi megtorló gépezet. (Nagy kár, hogy a szónok maga is beleesett abba a hibába, ami sajnos már-már jellemzően vissza-visszaköszön történelmi megemlékezéseinken: a megírt szöveget olvasó orátorok helytelenül ejtik a tizenhárom aradi vértanú egyikének–másikának

nevét.) Nagy Katalin elszavalta Petőfi *Négy nap dörgött az ágyú* című költeményét.

A szobrot Felházi Sándor és Horváth Gyula ny. alezredes leplezte le, utóbbi a társszervező bajtársi kör képviselőjeként.

Fodor József vikárius ezután a koszorúk elhelyezésére szólította a tisztelgőket: szervezetek képviselőit, választott tisztségviselőket és magán-személyeket.

A Zrínyi-akadémia nevében a dékán, illetve a vikárius névrokona, Fodor József alezredes és Für Gáspár alezredes koszorúzott,

a Nagyváradi Magyar Királyi Gábor Áron Honvéd Tüzérségi Hadapródiskola Bajtársi Köre nevében a már említett Horváth Gyula, valamint Balássy Béla vitézek. Őket Lakatos Péter parlamenti képviselő, Földes Béla RMDSZ alelnök, Lengyel György és Kavinszki András (Magyar Polgári Párt), gróf Csáky Ferenc (Nobilitas Egyesület), Dukrét Géza és Kupán Árpád (Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság), Fodor József általános helynök (Nagyváradi Róm. Kat. Püspökség) követte a tisztelgők sorában. A szoboravató a magyar és székely himnuszok eléneklésével kezdődött, és a *Szózat* intonálásával ért véget.

Ki volt Lukács Dénes?

Lukács Dénes 1816-ban született Nagyváradon, örmény származású családban. 1830-ban hadapródként lépett az 5. (Bervaldo) tüzérezredbe. 1830 és 1833 között elvégezte az ezred tüzérségi iskoláját, majd a bombászkarban szolgált.

Tanult a bécsi tüzériskolában is és iskolájába később tanárként is visszakérült. Ő oktatta tüzérségi ismeretekre az ifjú Ferenc Józsefet is. A honvédsereg hadianyag-ellátásában páratlan érdemeket szerzett, az ezredessé előléptetett csekély számú tüzértisztek egyike volt Lukács Dénes.

Ami Gábor Áron a rézágyúnak, az volt Lukács Dénes az ágyúba valónak, vagyis a tüzérségi lőszergyártásnak. A lőszergyártás fontosságát Kossuth így hangsúlyozta Lukácshoz intézett szavaiban: „Lőszer a hadviseléshez az, ami levegő az élethez. Azért mondom önnek, hogy az ön vállain fordul meg a háza sorsa. Lőszert, uram lőszert! Háromszoros tölténykészséget minden ágyúhoz! Ezt teremtsen ön rögtön, azonnal! Ha arannyal mérik is. Adjon jutalmat, büntessen, nyúljon minden eszközhöz, de lőszert teremtsen minde nélkül, sietve, rögtön, azonnal! Minden ettől függ!”

A tüzérségi lőszergyártás mellett az önálló fegyver, lőszer és lőporgyártást is ő irányította, ő vezette a tüzérségi osztályt, amely az első lépés volt a nemzetőrségi tüzérség kialakításához. Írt egy tüzérségi kézikönyvet is, ennek alapján oktatták a honvéd tüzértiszteket. Batthyány Lajos kormányának megalakulása után az Országos Nemzetőrségi Haditanácshoz vezényelték, majd a Haditanács tüzérségi osztályának főnökévé nevezték ki. 1848 novemberében osztályával átkerült a hadügyminisztérium állományába. A főváros feladása után 1849 januárjától alezredesi rangban Debreczenben, majd Nagyváradon szolgált. A honvédség ütegeinek nagy részét az ő felügyelete alatt szervezték meg. Jelentős érdemeket szerzett abban, hogy a tüzérség

a honvéd hadsereg legegyszerűsebb teljesítményt nyújtó fegyverneme volt. 1849 májusában ezredessé léptették elő és kinevezték a Honvéd Tüzér Főparancsnokság vezetőjévé.

A szabadságharc leverése után elfogták, és az aradi haditörvényszék előbb golyó általi halálra, majd tizenhat év várfogságra ítélte. Temesváron, Aradon, majd Komáromban töltötte büntetését. Komáromi fogsága idején földgömböket készített, melyeket iskolai használatra a könyvkereskedések is árusítottak. 1856 áprilisában kegyelemmel szabadult. 1860-tól haláláig Nádudvaron árva-gyámként dolgozott.

A szabadságharcban betöltött érdemei mellett egy másik területen is jeleskedett, fogsága idején is ezzel töltötte idejét, ez pedig a térképészet: 1840-ben Lukács Dénes készítette Magyarországon az első földgömböt. Ő elsősorban a glóbuszok technikai kivitelezésének felügyeletét végezte. A földgömbök előállításának költségét Batthyány Kázmér állta. A tervek szerint 200 példányt állítottak elő, amelyeket a kijelölt iskoláknak, valamint néhány híres személyiségnek (Bolyainak, Széchenyinek, Vörösmartynak stb.) ajándékoztak. Az egykorú hírlapi közlemények és feljegyzések alapján 170 db, Lukács Dénes felügyelete alatt készített földgömb szétosztása követhető nyomon. Ebből mára csupán mintegy tucatnyi közgyűjteményben őrzött darab maradt fenn.

Lukács Dénes 1868. április 1-jén hunyt el Nádudvaron. Temetéséről a korabeli pesti hetilap, a *Vasárnapi Újság* ekképp számolt be: „(Lukács Dénes temetése.) Nádudvarról írják, hogy ápr. 3-kán ott nagy néptömeg kíséretében ment végbe Lukács Dénes honvéd tüzér-
ez-

redes temetése. A debreczeni honvéd-egylet több tagja jelent meg a gyászos szertartásra, a nádudvari nép szintén nagy számmal volt jelen. A sírnál p. ladányi esperes, Csathó József mondott megható beszédet, kiemelve: hogy a férfiú, kit annyian kesergünk, mind polgári, mind családi, mind hazafi tekintetben példány kép volt. Majd a debreczeni honvédegylet részéről Konti József tol-

mácsolta az egyleti tagok fájalmát, és veszteségérzetét.”

A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság 2008. január 12-én a *Magyar Közlöny* 5. számában megjelent közleményében Lukács Dénes nádudvari sírhelyét 16/2007. számú határozatával „A” kategóriában a Nemzeti Sírkert részévé nyilvánította.

(*Reggeli Újság/História* 2009. október 7.)

Fogolykiváltó Boldogasszony napi búcsú az Orlay utcában

Szeptember 27-én sokan vettek részt örmény katolikus templomunk Fogolykiváltó Boldogasszony napi búcsúján. A felemelő szentmisét követően hagyományosan agapéval vendégelte meg a Plébánia az örmény katolikus híveket és hozzátartozóikat. Köszönet Fülöp Ákos atyának és a rendezvény támogatóinak.

Duha László fajaragása

Köszöntjük a 95 éves Senkálzsky Endre színművészt!

Életútján nem várták oázisok

A Báthory István cserkészcsapat nevében köszöntjük *Senkálzsky Endrét*, akinek színészi pályája, intézményépítő munkája egyet jelent a kolozsvári Magyar Színház újabb kori történetével. Feledhetetlen alakításai mély nyomot hagytak bennünk. Ő az, aki mindig tudta, hogy a másik ember megismerésének kulcsa tulajdon érzelmi rezdüléseinkben található. Ettől voltak alakításai hitelesek.

Színészi és emberi tartása példamutató számunkra. Határozatos közreműködése nélkül a 90-es évek elején a Báthory-cserkészcsapat sem születhetett volna meg. Mindig elvszerű, határozott állásfoglalása arra int minden cserkészt, hogy mindenkoriban a jóra való restség, napjainkban a legveszedelmesebb az udvarias,

sunyi és megfontolt közepszerűség, a hümmögő, sem ide, sem oda nem tartozás, a gyáva és lusta önzés. Senkálzsky Endrét életútján nem várták kész oázisok a sivatagban, sokszor egymagának kellett vizet fakasztania a sziklából. Példája a cserkészeket arra tanítja, hogy legyenek önmagukat önmagukkal mérő autonóm emberek, akik elmondhatják mindig: „az én vezérem bensőmből vezérel”, akik tudják, hogy mindaz, amit a világ akarhat tőled csak alku és félmegoldás. Csak az szá-

mít, amire te szerződöttél önmagaddal és jellemeddel. Ebben a szerződésben ne legyen soha alku, ahogy Senkálzsky Endre pályáján sincs. Boldog születésnapot kíván a kolozsvári Báthory István cserkészcsapat!

*Senkálzsky Endre, érdemes művész,
a Kolozsvári Állami Magyar Színház Örökös tagja*

Születés helye és ideje: Kolozsvár, 1914. október 2.

Díjak, kitüntetések:

- 1957 – RNK érdemes művész kitüntetése
- 1995 – Kemény János-díj (EMKE)
- 1998 – Életműdíj, Kisvárdai, Magyarország
- 1999 – Szentgyörgyi István-díj, Budapest
- 1999 – Bánffy Miklós vándordíj, Kolozsvári Állami Magyar Színház
- 1999 – A Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje (polgári tagozat)
- 2003 – A Budapesti Játékszíni Társaság Életműdíja
- 2004 – UNITER – életműdíj
- 2004 – A Román Kulturális és Vallásügyi Minisztérium Kulturális Érdemrendje
- 2004 – Bánffy Miklós vándordíj, Kolozsvári Állami Magyar Színház

Köszöntés a társulat részéről

Kedves Bandi bácsi!

Mérhetetlen sok szeretettel köszöntünk téged 95-ik születésnapod alkalmából. Szinte hihetetlen, hogy nekünk adatott a megtiszteltetés, és a szerencse, – mert szerencséseknak mondhatjuk magunkat mind, akik kollégáid, pályatársaid vagyunk, – hogy téged, Európa egyik legidősebb aktív színészét köszönhetjük ma este. Köszönjük neked, hogy velünk voltál ennyi éven át, hogy tanulhattunk tőled, hogy veled lehetünk. Te megtanítottál minket, mindannyiunkat, akik itt vagyunk, és azokat is, akik nem lehetnek ma itt, hinni a mesékben, hinni a színházban, hinni egy láthatatlanul is létező világban. Köszönjük. Egy kis versikét is fabrikáltunk, fogadd szeretettel.

Kötő József

Tisztelt Tanító Mesterünk, kedves Bandi Bátyám!

Bár furcsának tűnhet, hogy túl hetvenedik évemen, még mindig a tanuló mestere iránti elfogultságával fordulok Feléd, holott több mint négy évtizede munkatársi, sőt – ha megengeded – baráti kapcsolat is összefűz bennünket. Ez az elfogultság, 95. születésnapodon hadd mondjam, meghatottság, levethető érzés, hisz nemcsak nekem adta meg a sors, hogy gyönyörű mesterségünk savát-borsát Tőled tanulhattam, hanem mondhatnám úgy is, a 20. század második fele és a 21. század első évtizedében mindenki, aki Thália szolgálatába szegődött, „*emberségből példát, vitézségből formát*” a Te nyomdokokban haladva sajátíthatott el. Tudom, nem szereted, ha valakit egy

Születésnapra

Nézd: itt vagyunk veled.
Neked szól ez a vers.
Ölelésünk átkarol
csak szólnod kell, ha kell.

Mily keveset éltünk még együtt,
de mégis mily sokat.
Nem bírná el súlyát,
talán csak ezer tehervonat.

Te mégis bírtad. Húztad.
S hogy mi erre a felelet?
Azért lehetsz ilyen erős,
mert Veled van a szeretet.

Adj nekünk még belőle s
adj nekünk sok szépet.
Legyél itt köztünk még kérlek:
legalább ezer évet!

szerepkörbe skatulyáznak. Pályád bizonyítja, hogy milyen mély igazság ez, hisz számtalan alakításod szemlélteti: a színész csodálatos műfaji metamorfózisokra képes. A tanítómester szerepkör azonban rendeltetészerűen rád forrott: édesapádék üzlete és lakása Kolozsvárott, melyben Te is fogantattál és megláttad a napvilágot, abban a Rhédey-palotában volt, ahol Kótsi Patkó János Békőszöntő beszédében útjára indította az erdélyi hivatásos színjátszást 1792-ben.

A hely szelleme meghatározta pályádat, s az alapítók művészi hitvallása formálta sorsodat. Ha erdélyi magyar társadalmunk versenyképes tud lenni a világban, abban a Te munkád is benne van, hisz

teljesítményre csak az képes, aki anyanyelvén szívja magába a kultúrát és a tudást és igaz erkölcsöktől vezéreltetve cselekszik. Márpedig minden színházi és emberi cselekedeted erre irányult.

Drága Bandi Bátyánk, Isten éltesen egészségben és erőben, hogy sokáig

közöttünk legyen Tanító mesterünk, aki előtt le kell sűtnünk szemünket, ha nem igaz művészetet művelünk és nem hiteles üzenetet közvetítünk.

(*Mindhárom írás a Szabadság napilap október 6-i számában jelent meg, az oldalt szerkesztette Köllő Katalin*)

Emléktábla avatás Brassai szülőházán

Brassóban született ifj. Halász Gyula 1899. szeptember 9-én, aki Párizsban vette fel a Brassai művésznevet.

Édesapja id. Halász Gyula francia szakos tanár és hosszú élete végéig ismert publicista. Édesanyja Verzár Matild örmény értelmiségű kereskedő családból származik. Elsőszülött fiuk művészi hajlamait korán felismerik és a brassói iskolaévek után képzőművészeti tanulmányokat folytat Budapesten és Berlinben. Művészi ambíciója 1924-ben Párizsba viszi, ahol megélhetést keresve a korabeli újságoknak dolgozik. Pályatársa, André Kertész javaslatára kezdi fotóművészi tevékenységét.

„Az éjszakai Párizs” albuma megjelenése után világhíressé vált.

Beszélgetések Picassóval – című könyve 1968-ban jelenik meg Budapesten. Henry Miller író, Brassai barátja mondja róla – amikor találkozol vele, rájössz, hogy nem közönséges szemekkel van megáldva. Jellegzetes örmény szemei – akárcsak Adynak – ősrégi örmény

gyökerekhez kapaszkodva sugároznak.

Szülővárosában a létező BRASSAI társaság kezdeményezésére, *Szente László* városi tanácsos és *Bálint Ferenc* tanár – TV mindenek – felkérésére az emléktáblát *Bodó Levente* szobrász készítette. Az öt (5) nyelvű szöveget (román – magyar – német – angol – francia) *Lendvai Éva* költőnő szerkesztette. A felszentelést *Dr. Nagy György Attila* róm. kath. plébános celebrálta.

Ünnepi beszédek hangzottak el a városi vezetőség és magyar, román, francia küldöttek részéről. A Szépművészeti Múzeumban – *Bartha Árpád* igazgató és sok más neves személyiség szervezésében fotókiállítás nyílt Brassai kollekciókból. A kisteremben Borsody Roland család-rokoni gyűjteményéből van kiállítva. A városháza egykori dísztermében tudományos-művészeti szimpoziumot tartottak nemzetközi neves előadókkal. Méltóképpen megemlékeztek a világhírű művészember-fotográfus születésének 110., halálának 25. évfordulóján Brassó városában.

Budai Merza Pál

Örmény kincsek Erdélyben, Marosvásárhelyen

Első alkalommal rendezték meg október 16-18 között Marosvásárhelyen az erdélyi örmény kultúra napjait a 2008-ban bejegyzett Marosvásárhelyi Örmény-Magyar Kulturális Egyesület (MÖMKE) szervezésében. Kiállításokkal, előadásokkal, könyvbemutatóval mutatták be a szervezők a több, mint háromszáz évre visszatekintő erdélyi örménység múltbéli és jelen kincseit.

A rendezvénysorozat első napján az örmény származású Jakobovits Miklós, Nagyváradon élő Munkácsy-díjas festőművész, a Barabás Miklós céh elnöke a Bernády házban mutatta be az erdélyi örmény-katolikus plébániák képtárának restaurálási munkálatait. A művész keze alatt több gyergyószentmiklósi, szamos-újvári kép újult meg, és került harminc év után disznópajták tetejéről, kályhák mögül, raktárak mélyéből végre őket megillető helyre.

A rendezvény második napján, a Deus Providebit ház és az Egyházművészeti Múzeum több esemény színhelye volt. Dr. Tamási Zsolt történész mutatta be az erzsébetvárosi temető digitális feldolgozása nyomán készült *Örmény halottkultusz és temetkezés. Erzsébetváros és örmény katolikus temetője* c. könyvet, amely a budapesti Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület gondozásában jelent meg. A több

szerző által írt könyv a legkisebb erdélyi örmény hagyományos közösség (kb.15 fő), valamint az örményországi és erdélyi örménység temetkezési szokásait, hiedelmvilágát taglalja néprajzi, történelmi és teológiai szempontból. A temető térképét és a névkeresővel elkészített DVD megőrökíti az erzsébetvárosi örmény temető

mai képét: az örmény sírkövek még őrzik ugyan a feliratot, de a hanyagság, a természet erői, a gazdasági érdek a sírkövek rohamos pusztulásához, sőt eltávolításához vezet. A kulturális feledés ellen tekinthető ez a könyv történelmi és néprajzi dokumentumnak.

Az Egyházművészeti Múzeum (Deus Providebit ház) a legnagyobb erdélyi örmény közösség, a gyergyószentmiklósi örmény plébánia évszázados könyvanyagát őrzi több, mint egy hónapon keresztül. Történelmi eseménynek tekinthető ez a kiállítás, ahol a 17-18 századból származó, Velencében, az „örmény Vatikánban”, Ecsmiadzinban, Bécsben nyomtatott örmény, lengyel, magyar, kétnyelvű Bibliák, mise-, és

prédikációs könyvek, miseruhák hagyták el első alkalommal Gyergyószentmiklóst, és kerültek a vásárhelyi nagyközönség elé, Székely Szilárd kiállítás-rendező, tanár felvezetésében. Az időszaki kiállítás december 1-ig látogatható.

Székely Szilárd János

Jakobovits Miklós

Dr. Nagy Attila és Duha László amatőr fafaragó

A rendezvénysorozat záróakkordja a Bolyai-téri Unitárius Egyházközség tanácstermében tárlatnyitó volt, ahol Kilyén Ilka marosvásárhelyi színművésznő közreműködésével Nagy Attila költő nyitotta meg a vásárhelyi, örmény származású Duha László amatőr képzőművész faragászati kiállítását. Duha László valódi erdélyi magyar-örmény munkátár élénk: örmény motívumok és magyar szimbólumok kerültek egymás mellé, kifejezve ezzel is az erdélyi örmény-magyar lét kettős forrását. A kiállítás egy hétig látogatható.

Az Örmény kincsek Erdélyben rendezvény a múlt és a jelen örménységét mutatja be. A sokszor csak kereskedéséről híres népnek egy másik arcát ismerjük meg. Most már könnyebben megérthetjük, hogy miért vált e messziről jött nemzet az erdélyi polgári társadalom megszületésének kulcsfigurájává.

Dr. Puskás Attila

„...Látható itt egy 1575-ben kiadott prédikációs könyv, amelyet Lengyelországból hoztak az Ararát alatti ősi Ani városból elüldözött örmények. Egy másik, lengyel és örmény nyelven 1603-ban kiadott katekizmus valamint egy prédikációs könyv képezi a kiállítás legértékesebb tárgyait. De megcsodálhatjuk ugyanitt Pázmány Péter katekizmusát (1637), egy latin-örmény szótárt, az 1666-ban Jerevánban és egy 1733-ban Velencében kiadott örmény nyelvű bibliát, a jellegzetes örmény illusztrációkkal, melyek egyedülállóak a nyomtatott szentírások körében. Több papi öltözék, egyházi jellegű tárgy teszi színesebbé, szemléletesebbé a kiállítást.”

Bakó Zoltán

(Részlet „A cél – értékmérés” című cikkből, amely megjelent az Aktuális, Aktuális rovat – Vásárhelyi Hírlap 3. évf. 203. számában, 2009. október 19.)

Egyházi hírlevél

Meghívó

Az Örmény Katolikus Lelkészség szeretettel hívja és várja híveit, családtagokat és barátokat, minden jószándékú embert

2009. november 29-én 16 órára

Budapest XI., Orly u. 6. szám alá, a Plébánia falára elhelyezett

Szabadsághőseink emléktábla

felavatási ünnepségére, amellyel szabadságharcaink neves és névtelen hőseinek kíván emléket állítani.

Emlékbeszédet mond *dr. Issekutz Sarolta*, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület elnöke

Az emlékhelyet beszenteli *Fülöp Ákos* adminisztrátor

Közreműködik a *Héttorony zenekar*

Kali Kinga

Lélek-étel

Többszörösen is ideje van annak, hogy az **Örmény halottkultusz és temetkezés** című könyvről szó essék. Anál is inkább, mert valamiféle furcsa szinkronicitás jóvoltából, néhány nappal ezelőtt a párizsi örmény templomban mise után részt vehettem egy rekviemen: ez volt az első közeli élményem az örmény halottkultusz mai megnyilvánulásával kapcsolatban, így megtudhattam, mit jelent a *hokidzsás*, azaz *lélek-étel* (nyugati örmény nyelvjárás),

a halott emlékezetének felajánlott étkezés, mely nem egészen egyenlő a magyar kultúrkörben ismeretes torral. Az egybegyűlteknak gyertyát osztottak, az oltártól jövő tüzet kézről-kézre adták; a misén résztvevők később mindannyian különleges agapéban részesülnek: kis csomagot kapnak, édesített főtt gabonatorrettel, mazsolával, aprított aszalt gyümölcszel elkeverve, amelyet az eltávozott emlékezetére vesznek magukhoz, a templomozás és a megemlékező tor után, ki-ki otthonában. Így emlékeznek a holtakra a nyugati örmény diaszpórában.

De mindez csupán véletlen apropója annak, hogy a *dr. Issekutz Sarolta* által szerkesztett könyvről (mely műfajilag, első részét tekintve, tanulmánykötet, második része ugyanakkor inkább város- és temetőmonográfia) éppen most esik szó, amely az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület *Erdélyi Örmény Múzeum* sorozatában látott napvilágot idén nyáron. Hiszen közeledik Mindenszentek napja, amikor azokra emlékezünk, akik már nem lehetnek velünk: ezt a könyvet böngészni az örmény őseinkre való emlékezés felémelő formája.

A sorozat eddig megjelent kötetéhez hasonlatosan ez a munka is albumszerű formátumban látott napvilágot, és ennek megfelelően nagy képanyagot hordoz örmény templomokról

A párizsi örmény templom oltára

(Kali Kinga felvétele)

és temetőkről (és nem csak) – „lapszéljegyzetként” grafikai motívumokat alkalmaz az örmény díszítőművészetből, nem is keveset, ezáltal a téma leplezetlen komorságáról kisé elvonva, és árnyalatnyit az örmény művészet szépségei felé terelve a figyelmet. Sőt, rögtön a belső borítón, indításként egy régi erzsébetvárosi térképet is közzétesz: azaz lokalizál. A kötet, amelyet az olvasó már remélhetőleg a kezében tart (de ha még nem, akkor ajánlatos mihamarabb megtennie), abszolút névum: az örmény halottkultusz

nem dolgozták fel kellőképpen korunk társadalomtudományában, és előző századokból is igen kevés írásos anyag marad fenn a témával kapcsolatosan. A forrásmunkák közül a 19. század nagy armenológusainak nevét kell megemlítenünk itt, a *Szongott Kristóf*-ét, valamint az *Ávédik Lukács*-ét, akik az erdélyi örménység halállal és temetkezéssel kapcsolatos szokásairól készítettek aprólékos feljegyzéseket, így örökítették át őseink tudásából valamennyicskét. E könyv egyetlen kimerítő előzménye egy hasonló témájú monográfia, *Balázs-Bécsi Attila* munkája, amely *A szamosújvári magyar-örmény katolikus temető monográfiája* címen látott napvilágot 2002-ben, a Budapest Főváros XI. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat jóvoltából.

Különösen ilyen széles spektrummal, ennyire körüljártan nem esett még szó az örmény halottkultuszról és temetkezéséről: habár a tanulmánykötetnek, alcíméhez híven, *Erzsébetváros és örmény katolikus temetője* a centrális témája, a

szerkesztő munkáját dicséri, hogy igen távolról közelít rá e téma részleteire, mintegy koncentrikus szerkezetben, de gondol a „körön kívüliekre” is, akiknek nemcsak, hogy nincsen örmény halottjuk, de talán az örménységről sem sokat tudnak. Ezért az előszó szerepét betöltő *Szerkesztői gondolatokat* követően, a kötet szerkesztője, *dr. Issekutz Sarolta* bevezető tanulmánya következik, *Örmények* címen, melyben röviden összefoglalja az örmény nép történelmi stációit, illetve felvázolja Erdélybe való betelepülésük körülményeit, miértjét: a magyarországi örmény diaszpóra történetét, kezdetektől napjainkig, a második diaszpóra réteg, a Genocídium után érkezettek, sőt egészen a harmadik örmény diaszpóra-réteg, a gazdaságinak nevezhető diaszpóra-csoport betelepüléséig, amelyet a kelet-európai régióban végbement, '89 utáni változások indítottak el. A könyv, bár már az alcímben lokalizálja fő témáját, felkészítve az olvasót arra, mit is várhat, meglepetéseket is tartogat éppen ezért: a téma megköze-

lítésének ívébe éppen úgy beletartozik a néprajzi tanulmány az örmény halottkultuszról, mint az teológiai-egyház történeti esszé: így érkezünk el a kötet második részében Erzsébetváros tömörített monográfiájáig.

A tanulmányok sora *Dukai Ditta* néprajzi tanulmányával folytatódik, „Az angyal megérkezett, s engem hív.” *Lélekképzet és halottbúcsúztatás a XIX. századi örmény közösségekben* címen: a fiatal néprajzkutató a kis-ázsiai örmény szórványközösségekben végzett, 19. század végi, 20. század eleji gyűjtések alapján tárja az olvasó elé az említett örmény közösségek halálképét, lélekképzetét, a temetés körüli szokásrendszert, és az ebből a tudásból kibontható világléteket. E rövid könyvismertető nem ad teret arra, hogy a tanulmányok egyenként és érdemük szerint méltattassanak, azonban *Dukai Ditta* körültekintően pontos írásában nagyon megfogott egy mondat, amiről feltétlenül említést kell tennem itt: „A siratókban és halotti búcsúztató énekekben a halott a közösség tagjaként jelenik meg: a siratás során elmondott jellemrajza és cselekedeteinek sora megerősíti egykori helyét a közösségben, és biztosítja emlékének továbbélését.” (Ti. Szaszun tartomány hagyományai szerint.) Nem csupán arról van itt szó, hogy a halál emberileg, egyénileg nehezen feldolgozható veszteség: talán megkockáztathatjuk azt a kijelentést, hogy egy viszonylag kisszámú népcsoport közösségileg sem akarja elfogadni a számbeli veszteséget, hatalmasnak akarja tudni magát azzal, hogy legendák szintjén élte tovább elhalt tagjait is, perpetuálva imígyen a lélekszámot, meghosszabbítva saját közösségi létét: egszóval a történelmét.

A sorban következő tanulmány, *dr. Issekutz Sarolta* által, már egészen ráközelít a kijelölt témára, és még közelebb hozza azt, amit a cím és a könyvborító egyszéiben ígér, és amit az olvasó, legyen magyar, avagy magyar-örmény, jó esetben kíváncsi vár: az írás címe *Örmény halottkultusz és temetkezés Bukovinában és Erdélyben* – főként *Szongott Kristóf* (inkább szamosújvári példakkal alátámasztott), *Tarisnyás Márton* és *Gergely Katalin* (gyergyószentmiklósi örmény közösségekben megfigyelt szokásokkal illusztrált) munkái alapján szintetizálja az erdélyi örménység halálképét és temetkezéssel kapcsolatos szokásvilágát. A szerző kiemeli a céhek fontosságát a temetés körüli szokásokban, a Legényegylet, a vörös köpenyegesek szerepkörét a temetési szertartásban, sőt számot ad az örökösödési jogról, a halállal kapcsolatos jogszokásokról is – ugyanakkor rávilágít arra is, hogy a székelyföldi örmény közösségek halottkultusza különbözött az erzsébetvárosiakétól például, mivel hiába voltak zárt közösségek, a székelyek halálképzetéből, szokásaiból mégiscsak átvettek motívumokat. A halotti tor körüli szokások leírásában érdekességképpen egy receptet is közöl, a lelkes laska (*hoku erusztá*), azaz a elhalt lelkéért egykor a tor népének meg a szegényeknek szétosztott laska receptjét, Szongott Kristóf után – talán ez által is ösztönösen törekedve az olvasmányosságra a témában, amelyről írni és olvasni egyaránt nehéz.

Dr. Puskás Attila teológiai-egyház történeti tanulmánya *Az örmény halotti szertartás és teológia gyökerei* címen igen részletes munka a halotti megemlékezések, szertartások teológiai háttéréről és mondanivalójáról, azokat *Giuseppe*

Munarini pádovai történész professzor munkái alapján összegezve, és a megfelelő következtetéseket levonva; valamint a halotti szokások, emléknapi, temetési szertartás elemzéséről – a kötet valamennyi írása közül ez az egyetlen írás, amely a szakrális, és nem a profán, az emberi felől közelít a halál-témára. Azonban érzékeny pont számomra, és ez az írással kapcsolatos egyetlen kivétel, amit azonban nem tudok elhallgatni: hogy ha a tanulmány írója a költőre hivatkozik, és szó szerint idézi a munkáját, akkor miért nem írja ki legalább a jegyzetbe, hogy *Kányádi Sándorról* van szó, és az *Örmény sírkövek* című verséről? Lehetséges, hogy ezt a verset minden magyar-örmény betéve tudja (remélhetőleg!), de talán akad olvasó, az a bizonyos „körön kívüli”, aki számára még csak távolról sem ismerős, és az idézett sor alapján szívesen olvasná – a szerzői jogokról nem is téve itt említést!

Dr. Issekutz Sarolta Erzsébetváros című kismonográfiája a könyv második részének bevezető írása: még ha ez a második rész jelöletlen is marad, érezhető, hogy a kötetnek ez a része immár más entitás, a felvezetés már megtörtént, az olvasó elérkezett a fókuszpontra. Ettől az írástól kezdve Erzsébetvárosról és az ottani örmények temetkezési szokásairól, az erzsébetvárosi örmény temetőről esik szó, minden részletre kiterjedően – úgymint egykori örmény családok összeírása, sőt, utcák szerinti eloszlása (!), a város önkormányzati szervezete, bírái és polgármesterei, örmény katolikus főtemploma és örmény katolikus temetője; és szép számmal akadnak képileg és szövegük szerint bemásolt eredeti dokumentumok is, amelyekkel feltehetőleg az egykori örmény családok

ma élő tagjai siettek az örménységéről való tudás kiegészítésére. *Polyák Mariann*, a sorban következő tanulmány szerzőjének kismonográfiája *Ávedik Lukácsról, Ávedik Lukács (1847–1909), Erzsébetváros történetírója* címen csak még tovább árnyalja az Erzsébetváros-képet, külön kis fejezetet szentelve az író mindegyik művének – és előkészítve a következő nagy tematikus blokkot, az Erzsébetváros temetőjének parcellatérképpel és a sírok parcellák és sorok szerinti listájával, valamint a temetettek listájával ellátott, majd-hogynem matematikailag aprólékos leírását. Ez utóbbi két listát végigbongészva rádöbbenhetünk arra, mennyire megváltozott Erzsébetváros etnikai összetétele az utóbbi évszázadokban. Ez a kötetnek a legpragmatikusabb része, ha azt az örmény leszármazottak szemszögéből tekintjük – e leírás és a könyvhöz tartozó DVD segítségével könnyűszerrel kikereshető, hol nyugszanak az egykor talán Erzsébetvárosban élt örmény rokonok. A kötet eme utolsó része színes fényképekkel illusztrált: a műemlék-jellegű örmény katolikus sírokat örökíti meg, külön leírva azok feliratát, amely talán elmosódott már a „megmohosodott márványon”, hogy Kányádi Sándor szavaival éljünk ismét – a DVD-mellékletben viszont valamennyi sír fotója, a temetettek neve és a sírfeliratok is megtalálhatók, kereshető módon, származásra és felekezetre való tekintet nélkül.

Halálról, temetkezésről szóló könyvet nem könnyed olvasmánnyként olvas az ember: de ez a könyv maga is lélekétel, amelynek olvasásával újra és újra megemlékezünk eltávozott örmény őseinkről, ezáltal továbbélve őket. És örmény történelmünket.

Emlékképek, egy életpálya állomásai...

Találkozó Novák Ferenc koreográfussal

Marosvásárhelyi Református Vártemplom gótikus termében szeptember 9-én megleghangú, családias együttléte keretében ismerkedhettünk a Kossuth díjas rendező-koreográfus, hírneves művész Novák Ferencsel – aki Puskás Attila Barna, a Folk Center Alapítvány társelnöke meghívásának eleget téve vállalta a találkozót a MÖMKE tagokkal és más érdeklődőkkel. Puskás Attila Barna MÖMKE tag, a hallgatóság érdeklődését tükröző kérdések felvezetője tiszteletteljes arányérzékkel irányította és pergővé tette a beszélgetést.

Novák Ferenc örmény-szekely család gyermekeként született Erdélyben. Gyermekkora meghatározó állomásai Nagyenyed – Beszterce – Szamosújvár – Fogaras, ahol a kultúrát a családi könyvtár megléte jelentette, és a közösség: szülők – nagyszülők – rokonok, akik „keményen vitatkozó, makacs következetességgel dolgozó emberek voltak”, alakították és formálták ifjúkorát. Eredeti humorral, nagy beleérzéssel emlékezik-adomázik az itthon töltött évekről, a „boldog békeidők” esemé-

Novák Ferenc előadás közben

nyeiről. A háború végén elhagyja Erdélyt, tanulmányai Budapesten megszakadnak, edénygyári munkás lesz, ahol kultúracsoporthoz tartozik, és amikor visszakérül az egyetemre – Eötvös Loránd Tudományegyetem néprajz-szak – már saját táncgyűjtése van. Élete főműve az 1954-től működő „Bihari” amatőr népi együttes, ahol a 60-as évek végére az ő irányításával megszületik a világszinten elfogadott ún. „magyar iskola”.

1964-75 között a Honvéd tánckar vezetője, 1977–1983 között az amszterdami Nemzetközi Folklór Táncszínház koreográfus rendezője, 1983-tól pedig a Honvéd Művészegyüttes művészeti vezetője.

Részben irodalmi alapú táncszínházi produkciókat, másrészt folklórműsorokat állít színpadra. Ő koreografálta többek közt a *Passió*, *Magyar Elektra*, *A helység kalapácsa*, *Csíksomlyói passió*, *István a király* c. darabokat. Munkáiban jelentős szerephez jutott a Kárpát medence néptánca, előszeretettel gyűjtötte és használta a többnemzetiségű erdélyi Mezőség tánceleit.

Novák Ferenc és Puskás Attila Barna

Hittel vallja, hogy a népi tánc eredeti anyagának tökéletes ismeretében, a 20. századi kihívásoknak eleget téve, saját élmények, gondolatok felhasználásával kell a táncírást újratemetni, és gyakorlatba ültetni.

Emlékezete szerint, gyűjtőmunkái során sohasem találkozott örmény folklórral. Génjeiben őrzi azonban az örménységet, de úgy véli, hogy a történelem és a közösség formálja igazán az embert.

Novák Ferenc érdemes művész marosvásárhelyi jelenlétének apropója az volt,

hogy a Maros Művészegyüttes magyar tagozata és a Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulata közös produkcióban, vezetése alatt vitte színre Kőműves Kelemen és magas Déva várának történetét. A ballada mondanivalója ma is aktuális, csak áldozatok árán valósulhatnak meg maradandó művek – így összegez a kitűnő ember, a nagyszerű rendező-koreográfus, Novák Ferenc.

Szász Ávéd Rózsa

(Marosvásárhely 2009. szeptember 16.)

Rozsos Tamás László

Ősök nyomában Erdélyben

Az ompolygyepűi emlékmű felavatása (110 éve történt)

2009 augusztusában feleségemmel és szüleivel Erdélybe mentünk és a családjuk múltjához szorosan kapcsolódó helyeket jártuk végig. Eljutottunk a Trianon előtti Alsó-Fehér vm.-i Ompolygyepű (Preszaka, románul Presaca Ampoiului) községben található 9 és ½ méter magas nagyszabású emlékoszlophoz, amely a térképeken is mint magyar kulturális történelmi emlékhelyként van jelölve. Hogy miért is érdemes itt megemlékezni róla, annak egyszerű oka van, a magyar-örmény családból származó *erzsébetvárosi* Lukács Béla (1847–1901) emeltette az obeliszket az 1848-ban a románok által ott meggyilkolt szüleinek és öt testvérének – valamint a lemészárolt 700 zalatnai polgár – emlékére (ezek között volt Salánszky Lajos ref. lelkész és Szántó József tanító is). A tömérdék halott három napig hevert temetetlenül, majd csak utána hányták őket hevenyészve ásott gödrökbe. Lukács Béla csak román dajkájának segítségével maradt életben, mi-

110 év után Lukács Béla déd- és ükunokája az emlékmű előtt: Orgovánné nagysötétági-Macskásy Judit és feleségem Macskásy Orgován Ildikó

vel az sajátjának vallotta a másfél éves gyermeket. A környék sokat köszönhetett neki, közlekedési minisztersége alatt épült meg a Zalatnai-Gyulafehérvár közötti vasútvonal és az úthálózat fejlesztéséért is sokat tett. Az emlékmű felállítására már 1896-ban elkezdték gyűjteni a pénzt hazafias felajánlásokból, de végül is gyakorlatilag Lukács Béla költségén készült el. Az emlékoszlop ünnepélyes leleplezésére 1899. augusztus 11-én fél 10-kor került sor, amelyen közel 600-an vettek részt, legtöbben Gyulafehérvárról és Zalatnáról. Jelen volt Lukács Béla családjával, rokonságával, a bányatársulatok tisztviselői és munkásai, a bányanagy és a bányahivatal tisztviselői kara.

Gyulafehérvárról különvonat vitte az érdeklődőket a megemlékezésre Novák Ferenc polgármester és Sárdy Miklós, tanácsos vezetésével. Ők külön csoportképet is csináltak, amely emlékül maradt mindenkinek a nevezetes alkalomról (a képen láthatók még: Issekutz Anna, Jakabfi Anna, Cserba Károlyné, Wágner Sándorné, Szentgyörgyi Mór /†1906/ gyógyszerész neje: Szarka Camilla /†1944.Bp./ és gyermekei: Camilla és Gizella, Bálint Ferencné, Nánássy Lászlóné, Sárdyné

Az emlékmű 1899-ben (Lukács Béla hagyatékából)

Az emlékmű 1910 körül

lajdonos lett Zalatnán, ahol a Lukács család több tagjai is élt, de ők nem menekültek el a településről s így életben maradtak (köztük Lukács László későbbi pénzügyminiszter, miniszterelnök szülei is).

Hennel Júlia, stb.). A beszentelést Csiky János zalatnai r.kat. főesperes végezte, de jelen voltak és beszédeket is mondtak: Blezsán zalatnai lelkész, Ferenczi István zalatnai ref. lelkész, Besea Emanuel zalatnai gör. keleti pap és Mikhail Mikola /presacai/ gör. kat. pap is. Az emlékoszlopot tervezte Knop Vendel (1873–1941) ipar-szakiskolai tanár és a Zalatnai Kőfaragó Szakiskola tanítványai készítették el (az iskolának alapítása is Lukács Béla érdeme volt!).

Az emlékoszlop felirata a következő: 1848. október 24. Atyja: Lukács Simon, anyja: Gál Teréz, testvérei: István, Ferencz, Simon, Péter és Eleonóra valamint az itt nyugvó 700 zalatnai lakos emlékére kegyelettel emeltette Lukács Béla (a feliratokat 1919-ben levették az emlékműről). Az emlékoszlop felső részén egy kereszt és alatta PAX felirat látható.

Lukács Simon 1791-ben született Erzsébetvárosban és később bányatu-

Munkácsy Mihály ifjúkori rajza

Dániel Dezső aradi mérnök szívességéből Munkácsy Mihálynak egy eredeti rajzát reprodukáljuk, amelyet Munkácsy 1862-ben Aradon készített ceruzával. A hitelesítő aláírás 1885-ből való.

Munkácsy akkor egy házban lakott Dániel Antal családjával s a kép mostani tulajdonosának nagynénjével akit ez a rajz ábrázol. Tőle kapta

Munkácsy Mihály ifjúkori rajza

Midőn Munkácsy 1885-ben a kiállítás alkalmával néhány napot Budapesten töltött, a tulajdonos ezt a rajzot bemutatta neki, Munkácsy rögtön emlékezett rá, nagyon megörült

neki és aláírta. Dániel Dezsőt Munkácsyhoz kísérte egyik rokona. Dániel Gyula, akkor postatakarékpénztári számtanácsos, akinek szintén volt két képe ebből az időből. Az egyik Dániel Gyulát, nővérét és öccsét ábrázolta, a másik legkisebb nővérét egy csinos pesztonka ülésen. Munkácsy s a véletlenül jelen volt Haynald bíboros és Trefort miniszter rögtön felismerték Dániel Gyulát a képen, a mű-

vész pedig nagy örömmel nézegette s ezt a kettőt is szignálta. Ez az utóbbi két kép Dániel Gyulának valamelyik örököséhez kerülhetett.

Felhívás

Kedves erdélyi örmények!

A józsefvárosi örmények kérnek benneteket, jelentkeztek arra a jó kis programra, melyet jövőre, 2010 augusztus, vagy szeptember elején, egy *szombati* napon tervezünk! Az időpont tőletek függ! Kérünk visszajelzést mikor, melyik napra tegyék a kirándulást! Vonattal utaznánk Esztergomba, ahol kisvasútra szállnánk, majd elsétálnánk a Bazilikába, megnéznénk Mindszenty bíboros sírját és a keresztny múzeumot. Délután hajóval térnénk vissza Budapestre. A választott időpontot a füzetek januári és februári számában megjelöljük.

Zakariás Enikő
elnök

Józsefvárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat
Tel: 06-20-9910105

Fax: 06-1-3171-404 kultúrával, beszélgetéssel, sé-tával.

DE HA NEM JELZITEK VISSZA A NAPOT, ÉS HOGY HÁNYAN JÖTTÖK, AKKOR NEM TUDJUK MEGSZERVEZNI!

Kérjük visszajelzéseketek!

Örmény kincsek Erdélyben

A kiállítás (Cikkünk a 49. oldalon)

dr. Tamási Zsolt

Örmény-magyar gyermekrovat

(33. rész)

Kedves örmény származású gyermekek!

2009-ben is folytatjuk ezeket a szép kis történeteket, amikből ti, de szüleitek és nagyszüleitek is megismerhetik örmény őseink történetét. Ha a minden történet végén található kérdésekre helyesen válaszoltok és elkülditek címünkre, szép ajándékokat nyerhettek. Ha még nem tudtok írni, akkor rajzoljátok le a történetet, szüleitek és nagyszüleitek biztosan segítenek nektek.

Leveleiteket várjuk emailon: ormenyvasarhely@yahoo.com, vagy postán:
Dr. Puskás Attila, str. Busuiocului 4/C/48, 540535 Tirgu Mures, Románia

LÉGY TE IS A „GYÖKEREK” GYERMEKROVAT NYERTESE 2009-BEN!

Az eszes Váhán (Kr. u. 604.)

Ebben az időben a bizánciak és a perzsák sokat háborúztak egymással. Az örmények nehéz napokat éltek át, ugyanis ezek az idegen háborúk Örményország területén zajlottak. A király ekkor Muszcsseg Mámikonián volt, és a perzsák azt kérték tőle hogy üzenjen hadat Bizáncnak. De a király öreg volt, és úgy tett, mintha nem értené a perzsák kívánságát. Ekkor a perzsák 30 000 harcos élén Mihrán generálist küldték ellene.

Muszcsseg rokona, Váhán Mámikonián ekkor Mihrán ellen vonult. Harci taktikája miatt a katonák úgy hívták, hogy „Váhán, a ravasz róka”. Elrejtőzött a falvakban, és a keresésére indult és szétszóródó perzsa csapatot könnyűszerrel szétverte, és megölte vezérüket, Mihránt.

Dr. Puskás Attila, az Örmény kincsek Erdélyben című kiállítás megnyitóján, Marosvásárhelyen (Cikkünk a 49. oldalon.)

Miért hívták ravasz rókának Váhán Mámikoniánt?

Válasz:

Július – augusztus

A gazdasági-politikai segítség után a perzsák érkezettnek látták az örmények szellemi meghódítását. Vartan Mamikonian vezetésével az örmények kifejezték hűségüket, de ragaszkodásukat is ősi vallásukhoz. Háborújuk végső csatája Avarair falunál volt 451. VI. 2-án. Az ötszörös túlerővel és számos harci eszközzel rendelkező perzsák végül győztek és Vartan hősi halált halt. Halott szemei az Ararát csúcsát keresték, a pap megáldotta kihűlt testét.

Szeptember – október

Kitartó portyázás után az örmények békét kötnek a perzsákkal, A feltételek a vallás megtartása és a jogegyenlőség voltak. Váhán vezér dicsőségesen vonul be a fővárosba, Tvinbe. Egy idő után, egy kegyetlen, vallást gyalázó kormányzó miatt az örmények lemeszároltak tízezer katonát. A türelmes perzsa király háborút indít, de az örmények II. Vártán vezetésével visszaverik a támadást.

Molnár Zsófia, Marosvásárhely

Zeneagapé

Az Örmény Katolikus Lelkészég minden hónap utolsó vasárnapján, a fél 5 órákor kezdődő szentmise után, **fél 6-kor** zenés szeretetvendégséget kíván tartani. A *Zeneagapé* célja a magyarországi örmény katolikus hívek és az örmény identitásúak rendszeres összejövetele **Budapest XI. kerületi Orlay utca 6. szám alatti plébánián**. A műsor keretében kulturális program, elsősorban a magyarországi örmény diaszpóra művész tagjainak zenei előadása hangzik el. Minden alkalommal más zenészt, illetve énekművészt kérünk fel rövid (kb. fél órás) ingyenes ajándék-koncert adására, általuk választott, a helyszínhez illő zenei anyaggal.

2009. december 27. 17,30 órákor a szentmise után Karácsonyi Koncert CD-ről
(összeállítja Szongoth Gábor)

2010. I. negyedévre tervezett program:

Tigran Zenekar – Dr. Szuper Géza (gitár) és együttese – *Baráth Emőke* ének és *Vikol Kálmán* klarinét-koncertje

Kátainé Szilvay Ingrid ének- és zeneművész előadása

Szent Család Plébánia Gyermek színjátszó köre Szent László legendája c. előadása

A 20-30 perces koncertet szerény agapé követi, gyümölcskenyérrel és üdítővel. Szeretettel várunk mindenkit.

Szongoth Gábor szervező

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület folytatja a **pénzadományok gyűjtését** az erdélyi magyarörmény közösségek részére. Pénzbeli adományokat az egyesület bankszámlájára befizethető.

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye: 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1255 Budapest, Pf. 189. **Telefon:** 201-1011, **fax/tel.:** 201-2401

Elnök: dr. Issekutz Sarolta

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK – füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havonta megjelenő kiadványa

A kiadványt támogatja:

a Fővárosi Örmény Önkormányzat

(1054 Budapest, Akadémia u. 1. III. emelet 338-339, telefon: 332-1791)

(felfogadás: hétfőn 16–18 óráig, fovarosiormeny@gmail.com)

Budapest Főváros Zuglói Örmény Kisebbségi Önkormányzat

Nyilvántartási szám: 2.2.4/78/2002.

Főszerkesztő: **Béres L. Attila**

Felelős kiadó: **dr. Issekutz Sarolta**

Munkatársak: Dr. Sasvári László, dr. Issekutz Sarolta, Bálintné Kovács Júlia (Kolozsvár),

Dr. Puskás Attila (Marosvásárhely)

Szerkesztőség: 1255 Budapest, Pf. 189. Tel.: (1) 201-1011, Fax: (1) 201-2401

Nyomdai munkák: Mackensen Kft.